

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет української філології
Кафедра української та зарубіжної літератур**

**ХРИСТИЯНСЬКІ Й ФОЛЬКЛОРНІ ДЖЕРЕЛА ТВОРІВ ІГОРЯ
КАЛИНЦЯ ТА ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ МИТЦЯ
В 6 КЛАСІ ЗАКЛАДУ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**

Кваліфікаційна робота студентки
групи УМЛм-24
ступінь вищої освіти магістр
спеціальності 014.01 Середня освіта
(Українська мова та література),
додаткової спеціалізації – Зарубіжна
література

Боровець Богдани Альбертівни

Керівник: кандидат філологічних наук,
доцент **Онiкiєнко І. М.**

Кривий Ріг – 2025

ЗАПЕВНЕННЯ

Я, Боровець Богдана, студентка групи УМЛм-24 другого (магістерського) рівня, розумію і підтримую політику Криворізького державного педагогічного університету з академічної доброчесності. Запевняю, що ця кваліфікаційна робота виконана самостійно, не містить академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Я не надавала і не одержувала недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело. Із чинним Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в роботах здобувачів вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету ознайомена. Чітко усвідомлюю, що в разі виявлення у кваліфікаційній роботі порушення академічної доброчесності робота не допускається до захисту або оцінюється незадовільно.

АНОТАЦІЯ

Боровець Б. А. Християнські й фольклорні джерела творів Ігоря Калинця та вивчення творчості митця в 6 класі закладу середньої освіти : рукопис. Кривий Ріг, 2025. 73 с.

У кваліфікаційній роботі досліджено фольклорні та християнські джерела літературного твору, побудову українського вертепу та його персонажів. З'ясовано філософсько – естетичні засади та міфологічний зміст українського поетичного модернізму другої половини ХХ ст. Окреслено коло проблемних питань, пов'язаних із ключовими поняттями дослідження, як-от: освоєння І. Калинцем фольклорних та християнських джерел, які мають у своєму складі описи вертепних дійств, різдвяних магічних ритуалів, тексти старовинних колядок. Розглянуто шляхи утвердження жанру різдвяного оповідання в українській літературі другої половини ХХ ст. та його модифікації у казці І. Калинця «Вертеп маленького хлопчика».

Проаналізовано навчально-методичне забезпечення, яке складається з Державного стандарту базової середньої освіти, модельної навчальної програми «Українська література. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти (у редакції 2023 року) та підручника для 6 класу закладів загальної середньої освіти. На підставі опрацьованих джерел створено методичні рекомендації щодо освоєння молодшими підлітками жанру різдвяного оповідання та вироблення умінь сприймання міфологічних текстів різних жанрів. Вироблені уміння сприятимуть розвитку загальнокультурної, мовної, компетентностей школярів, формуванню християнських цінностей.

Ключові слова: Вертеп, коляда, поетичний модернізм, християнські джерела, міфологічні джерела, різдвяне оповідання, компетентнісний підхід, інтегрований урок.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	10
1.1. Християнські джерела літературного твору.....	10
1.2. Різдво й коляда в українському фольклорі як джерела літературного твору.....	14
1.3. Міфологічна основа українського поетичного модернізму другої половини ХХ ст.....	19
Висновки до першого розділу.....	24
РОЗДІЛ 2. ХРИСТІЯНСЬКІ Й ФОЛЬКЛОРНІ ДЖЕРЕЛА ТВОРІВ ІГОРЯ КАЛИНЦЯ.....	26
2.1. Фольклорно – міфологічні сюжети віршів І. Калинця з книжки «Пробуджена Муза».....	26
2.2. Біблійні сюжети та їх авторська рецепція у поетичних книжках «Пробуджена Муза» й «Невольничка Муза»	34
2.3. Утвердження жанру різдвяного оповідання в українській літературі другої половини ХХ ст. та його модифікації у казці І. Калинця «Вертеп маленького хлопчика».....	41
Висновки до другого розділу	47
РОЗДІЛ 3. ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ І. КАЛИНЦЯ В 6 КЛАСІ ЗАКЛАДУ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	50
3.1. Аналіз програм і підручників з літератури. Оцінка наявності обсягу матеріалів з досліджуваної проблеми.....	50
3.2. Формування в учнів 6 класу закладу середньої освіти християнських цінностей під час вивчення казки І. Калинця «Вертеп маленького хлопчика» за концепцією НУШ.....	56
Висновки до третього розділу.....	64
ВИСНОВКИ.....	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	69

ВСТУП

Творчість І. Калинця відображає звичаї та традиції українського народу, що ретранслюються в її християнських та фольклорних мотивах. Саме ці мотиви роблять вірші поета впізнаваними й неповторними на всьому багатому тлі поетичного відродження 60-х років XX ст. Оскільки творчість митця може бути потужним чинником формування релігійно – християнської свідомості та національної ідентичності сучасної молоді, то нова українська школа активно залучає учнів до її вивчення. Звернення до фольклорних джерел, активно залучених поетом в структуру віршів, дозволить краще зрозуміти минуле та його вплив на сучасність. Вивчення християнських джерел сприятиме розумінню важливого філософського змісту творчості митця, де поет звертається до вічних питань людського буття. В часи радянського тоталітаризму звертатись до християнської філософії, до архетипів колективного підсвідомого, до фольклорного міфологізму означало стати в опозицію до офіційно дозволеного «мистецтва», в якому всі теми були чітко регламентовані та ніяк не пов'язані зі справжнім життям нації. Творчість І. Калинця репрезентує його як дисидента, людину, яка мислить інакше й не вписується в радянський канон. Слово поета було небезпечним для радянської влади, бо насправді воно було голосом української культури, в розвитку якої московська імперія не була зацікавлена. Тому сьогодні, в час гарячої боротьби українського народу з новим наступом московського імперіалізму, надзвичайно важливим є вивчення творчості І. Калинця на всіх рівнях: фольклорному, релігійно-філософському, культурологічному.

Модерний стиль поета повертає нас до українського бароко XVII століття: складна образність, глибокі символи, фольклорно – міфологічні мотиви. Вивчення українського поетичного модернізму другої половини XX ст. є важливим завданням для вчителя нової української школи, адже саме вірші Ігоря Калинця, Василя Голобородька, Василя Стуса були і

протистоянням системі і одночасно способом входження нашої літератури у світовий поетичний контекст, способом модернізації української свідомості.

Отже, необхідність вивчення філософсько – естетичних засад українського поетичного модернізму другої половини ХХ ст., релігійно – християнських та фольклорних джерел творчості І. Калинця склали актуальність теми даного дослідження.

На сьогодні ще мало вивченим залишається навчально-методичне забезпечення школярів, що навчаються за новими модельними програмами. Новим в роботі є дослідження такого забезпечення для учнів 6 класів та вироблення методичних рекомендацій щодо вивчення жанру різдвяного оповідання й сприймання міфологічних текстів різних жанрів .

Дослідники по-різному трактують особливості поетичного стилю Ігоря Калинця. Так, Д. Гусар-Струк розглядає його як спадкоємця європейського модернізму (у тлумаченні Габрієля Йосіповічі). Оля Гнатюк підкреслює, що модерна поезія Калинця водночас емоційно опирається на традицію. М. Павлишин убачає в основі барокового стилю митця меланхолійний світогляд. М. Ільницький наголошує на внутрішньому виборі поета між модернізмом з його екзистенційними пошуками та традицією, пройнятою християнським терпінням і милосердям. І. Світличний звертає увагу на мужність Калинця у прагненні називати речі своїми іменами, не приховуючи правду за ілюзіями. У жанровому аспекті, за спостереженням Д. Гусар-Струк, поезія Калинця вирізняється вільною формою, подібною до середньовічних оповідних віршів – «леїв» (від фр. *liar*), що будуються майже на речитативі. Т. Салига, спираючись на християнські джерела, описав десять заповідей І. Калинця, наголосивши при цьому на продовженні поетом традицій Т. Шевченка.

У модельній навчальній програмі «Українська література. 5–6 класи» (редакція 2023 року) обґрунтовано необхідність набуття учнями культурної компетентності й зокрема християнських цінностей як її складової. Наголошено на важливості розвивати зацікавленість культурною спадщиною рідного народу, виховувати шанобливе ставлення до родинних цінностей,

народних та християнських звичаїв та традицій. Попри те, що у методиці навчання української літератури достатня кількість праць, які порушували б питання формування загальнокультурної компетентності, все ж дослідники не пропонують методики формування християнських цінностей у процесі навчання молодших підлітків. У даному дослідженні на прикладі літератури різних культурних епох досліджено становлення жанру різдвяного оповідання, з'ясовано християнські та міфологічні джерела модерної поезії другої половини ХХ ст, продемонстровано можливість формування загальнокультурної, мовної, соціальної компетентностей, що посприє удосконаленню методики вивчення міфологічних творів різних жанрів.

Виходячи з цього, **метою** роботи є розкриття християнських і фольклорних джерел творів Ігоря Калинця та обґрунтування методики вивчення творчості митця в 6 класі закладу середньої освіти

Реалізація мети передбачає розв'язання наступних **завдань**:

1. Дослідити формування біблійного матеріалу в українській літературі та його відповідність актуальним національним питанням.
2. Розглянути творче переосмислення фольклорних міфів в українській літературі як особливої форми пізнання реальності.
3. З'ясувати риси українського поетичного модернізму другої половини ХХ ст.
4. Дослідити християнські мотиви, що становлять ядро поетичного світу І. Калинця.
5. Розкрити значення теми Різдва у релігійно – етнографічній обрядовості І. Калинця.
6. Розробити методичні рекомендації щодо вивчення творчості Ігоря Калинця в 6 класі закладу середньої освіти.

Об'єктом дослідження є поетичні книжки І. Калинця «Пробуджена Муза» й «Невольнича Муза», а також різдвяна казка «Вертеп маленького хлопчика».

Предметом дослідження є християнські й фольклорні джерела творів І. Калинця та методика вивчення творчості митця в 6 класі закладу середньої освіти.

Для реалізації поставлених завдань використано **методи дослідження:**

- літературознавчі: історико – порівняльний, біографічний, цілеспрямований аналіз твору, спостереження за системою прийомів художнього мислення митця.
- теоретичний аналіз основних літературознавчих термінів і понять (Вертеп, коляда, поетичний модернізм, християнські джерела, міфологічні джерела, різдвяне оповідання);
- теоретичний синтез (аналіз шкільних програм та підручників, систематизація та узагальнення теоретичних відомостей про компетентність, компетентнісний підхід, загальнокультурну компетентність);
- узагальнення наукових положень для розроблення методики формування та розвитку культурної компетентності молодших підлітків у процесі оволодіння знаннями про міфологічні тексти та їх фольклорні й християнські джерела в українській літературі другої половини ХХ ст.

Наукова новизна роботи визначається з'ясуванням міфологічної основи українського поетичного модернізму другої половини ХХ ст.; дослідженням коляди, Різдвяних та вертепних дійств як джерел поезії та прози І. Калинця; вивченням шляхів утвердження жанру різдвяного оповідання в українській літературі другої половини ХХ ст. та його модифікації у казці «Вертеп маленького хлопчика». У дослідженні продемонстровано зразок компетентісно орієнтованого навчання української літератури у процесі опанування тем «Фольклорні та християнські джерела міфологічної поезії», «Різдвяні дива».

Практичне значення дослідження полягає в тому, що його результати сприятимуть глибшому засвоєнню християнських цінностей — добра, милосердя, співчуття, формуванню в молодших підлітків стійкого інтересу до культурних і мистецьких надбань України та світу, вихованню шанобливого

ставлення до українських традицій. Крім того, матеріали роботи можуть бути використані для опанування методики формування культурної, мовної та соціальної компетентностей учнів під час вивчення творчості І. Калинця. Напрацювання дослідження також можуть стати в пригоді під час підготовки уроків української літератури у профільній школі, проведення позакласних заходів, а також у навчальному процесі студентів філологічних факультетів під час опанування курсу «Методика навчання української літератури».

Структура роботи. Робота складається зі вступу, 3-х розділів, висновків, списку використаної літератури (49 позицій). Повний обсяг досліджень – 73 сторінки, з яких 68 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Християнські джерела літературного твору

Біблія є фундаментальним джерелом духовності європейських націй. В українській літературі біблійні образи, мотиви, алюзії з давніх часів були не лише засобом релігійного вираження, а й способом художнього осмислення національних, історичних та моральних проблем. У літературознавчій енциклопедії Ю. Коваліва тлумачиться таке поняття як «христоцентризм», яке слід застосовувати до відчитання середньовічних пам'яток писемності. Ключовою подією в них було висвітлення містерії Ісуса Христа та апостолів. Авторами таких творів були отці церкви, духовні сподвижники. Христоцентризм позначався на жанровій специфіці тогочасних творів : апокрифи, агіографії, хроніки, притчі, ораторсько-повчальна проза, шкільна драма, церковний спів. В енциклопедії зазначається, що у давній українській літературі христоцентризм був визначальним до кінця XIX ст. [18, с.562].

Поезія видатного українського митця XX ст. І. Калинця унікальна тим, що включає в себе майже всі елементи середньовічних християнізованих жанрів, включно з піснями хору, виконанням молитов та присутністю божественного Голосу. Однак, в той час, як середньовічні отці церкви естетичним критеріям відводили другорядну роль, то І. Калинець християнський зміст своїх творів ограньовує у досконалу, вишукану форму.

Провідною дослідницею шляхів засвоєння Біблії українськими письменниками є В. Сулима. В її підручнику «Біблія і українська література» досліджено біблійні джерела, які впродовж століть наповнювали нашу літературу духовним змістом. Перше - П'ятикнижжя Мойсееве. Друге – історичні книги: Ісуса Навина, Рут та Естер, Книги Самуїлові, Книги царів. Ще одне джерело - книги навчальні поетичні : Йова, Псалмів, Приповістей Соломонових, Екклесіястова, Книги пророків. Наступне джерело – Чотириєвангелія. Новий Заповіт містить важливі історичні книги, що

вплинули на християнізацію літератур світу. Це дії святих апостолів, послання апостола Павла та Соборні послання. Завершає Новий Заповіт книга пророцька: Об'явлення св. Івана Богослова.

В. Сулима описує початок шляху Біблії до народів світу з того, що у IV ст. Візантія визнає верховною релігією імперії християнство. Це сприяло популяризації Біблії у світі, появі різномовних перекладів Святого Письма [39, с.95]. Для слов'янських народів Біблію переклали в IX ст. святі рівноапостольні Кирило і Мефодій, просвітителі слов'ян.

Дослідники називають наступні джерела біблійного матеріалу в українській літературі :

1) Переклади Біблії українською мовою. Уже з XIV–XV ст. у Галичині відомі спроби перекладів. Найвідомішим є Пересопницьке Євангеліє (1556–1561) – сакральний текст, що став символом української духовності.

2) Література письменників доби бароко. У творчості Івана Величковського, Лазаря Барановича, Йоаникія Галятовського помітне використання біблійної символіки як елемента риторики й моральної дидактики.

3) Філософські трактати Г. Сковороди, а також збірка його духовної лірики «Сад божественних пісень». Видатний український філософ, тісно пов'язував свою філософію з Біблією. Він розглядав Біблію як джерело символів і знаків, які потрібно інтерпретувати, а не розуміти буквально. Г. Сковорода вважав, що Біблія є «полем Божих знамень» [39, с. 53], а її символи відкривають шлях до пізнання істини. Загалом український філософ мав Біблію за одне з ключових джерел пізнання навколишнього світу. Григорій Сковорода розглядав Святе Письмо не лише як творіння людини, а передусім як слово Боже, що відкриває людині шляхи Господні. На його переконання, пізнання Біблії вимагає духовного піднесення – «подорожі від низу до вершини». Як зазначає В. Сулима, уся творча спадщина «українського Сократа» постає своєрідною великою книгою про Святе Письмо [39, с.

57]. Український філософ також вважав, що Біблія, як і світ, має три світи: великий, малий (людина) і символічний (Біблія).

4) Твори Тараса Шевченка, де християнські ідеї виступають не лише бінарною опозицією до аморальності представників суспільних структур, а й духовним джерелом пророцтва майбутнього визволення України. Картини майбутнього міленіуму містять поезії «Ісаія. Глава 35», «Осія. Глава 14», поема «Холодний Яр», «Заповіт» та інші твори.

Досліджуючи євангельські мотиви й образи у вірша Т. Шевченка, Є. Сверстюк, відомий дисидент-шістдесятник, у книжці «Шевченко понад часом» (2011) підкреслює, що «поет постійно жив у діалозі з Богом. Патріотизм, і самопожертва – все це йшло від віри в божественну справедливість і в неминучість перемоги народної правди [40, с.116-117].

Біблійна традиція в XIX–XX століттях формувалася як відповідь на національні виклики. Важливе значення для утвердження української православної церкви мав переклад Біблії українською мовою («Новий Завіт», 1860) Пантелеймона Куліша. Письменник мав на меті утвердити українську мову як гідну сакрального слова, попри російську заборону.

Упродовж тривалого часу в літературах різних народів світу формується власний корпус біблійних мотивів і образів, який зазвичай добирається та осмислюється відповідно до найважливіших національних проблем і духовних запитів епохи. В українській літературі у XIX ст. набували актуальності метафори єгипетського та вавилонського полону, потреба пророка та ін., що є особливо відчутним у творчості І. Франка та Лесі Українки.

У творах Івана Франка біблійна тематика з'являється не стільки з релігійних міркувань, скільки як філософсько-моральний код. Його поема «Мойсей» (1905) – алегорія долі українського народу, що блукає в пустелі, шукаючи національного визволення. Образ Мойсея – це постать лідера, приреченого вести народ до свободи, хоч сам не входить у Землю обітовану, а гине на шляху.

Вияви універсальної категорії сакрального в українській літературі епох Модернізму та Постмодернізму найбільш ґрунтовно дослідив І. Набитович у монографії 2008 р. «Універсум sacrum'у в художній прозі (від Модернізму до Постмодернізму)». На думку дослідника, українська література ХХ століття вкрай збіднена саме в сакральному ракурсі, що пов'язане з «перебуванням України три чверті століття в антирелігійному, атеїстично агресивному суспільно – політичному просторі» [21, с.131]. Дослідник підкреслює, що після занепаду ідеології марксизму-ленінізму в материковій літературі помітно активізувався процес релігійного відродження: «Сьогодні ціла плеяда мислителів намагається осмислити Бога, повернутись до якоїсь форми одкровення» [21, с. 126].

В. Сулима наголошує, що радянських єретиків не спалювали на багаттях, як великого єретика Яна Гуса, не побивали камінням, як пророків, — цих інакомислячих замикали в божевільні та тюрми [39, с.350]. Поети – дисиденти творили опозиційну до радянської ідеології модерну культуру. Християнська міфологія у поєднанні з екзистенційними мотивами стала справжньою формою опору тоталітаризму та ознакою модерної лірики Василя Стуса, Ігоря Калинця, поетів Київської школи. Біблійні алюзії в їхніх творах стали актом духовного спротиву радянському атеїзмові та національному знеособленню. Ігор Калинець часто звертається до образів Богородиці, Христа, апостолів як знаків культурної тяглості й духовної опозиції режиму.

В. Сулима так визначила сутність християнських мотивів поетів-шістдесятників Івана Драча та Ірини Жиленко: «Їх поезію пронизує відверте моління про віру. Поети прагнуть здолати протиріччя сумніву і збагнути, що є людина [39, с.359]. Ліна Костенко зберегла традиції відтворення та засвоєння біблійних псалмів у поетичному циклі «Давидові псалми». Д. Павличко написав «Покаянні псалми»: «це не «книга хвали Божої», а книга сповіді, відвертого самопізнання, самоаналізу власної душі й долі» [39, с.378].

В українській літературі ХХІ ст. утверджується метамодерний стиль, в якому відроджується біблійна образність. Яскравим прикладом такого

відродження може бути сучасна поезія та проза С. Жадана, в якій біблійні алюзії викликані подіями та образами російсько-української війни, колосальними втратами, пошуками віри в зруйнованому світі. За словами літературознавиці Тамари Гундорової, «сучасні українські письменники не лише відтворюють біблійні сюжети, а й переосмислюють їх у контексті національного виживання» [4, с.111].

Українці 1988 р. відсвяткували тисячоліття свого офіційного хрещення, але й нині наш народ фактично зберігає рештки християнсько-язичницького двовір'я. Сучасна поезія як образне відбиття нашого бачення світу дає переконливі докази тісного переплетення та взаємозв'язку християнських і оновлених язичницьких мотивів.

Отже, біблійний матеріал упродовж століть набував в українській літературі нових форм – від сакрального тексту до потужного наративу духовного й національного спротиву. Він став дієвим інструментом вираження національної ідентичності, боротьби за мову, осмислення історичної травми, моральної відповідальності та гуманізму.

1.2. Різдво й коляда в українському фольклорі як джерела літературного твору

Свято Різдва Христового та пов'язані з ним звичаї й обряди – одні з найяскравіших проявів української традиційної культури. У фольклорі вони відображені через пісенні жанри (колядки, щедрівки), драматичні дійства (вертеп), обрядові практики, що поєднують християнські уявлення з дохристиянськими віруваннями.

Коляда в українській традиції – це період святкування Різдва, який супроводжується обходом хат та виконанням колядок – ритуальних пісень з побажаннями господарям добра, багатства, здоров'я. Православні українці святкували Новий рік 14 січня, Різдво – 7 січня, колядки виконували в ніч з 6 на 7 січня, а щедрували в ніч з 13 на 14 січня. Українці-католики святкували Різдво 25 грудня, колядки виконували перші три дні Різдва (25-27 грудня), а

щедрували напередодні Нового року в ніч з 31 грудня на 1 січня та в день св. Василя. Окремо хочеться сказати про сьогоденні реалії щодо святкування Різдва Христового. 27 липня 2023 року Православна Церква України (ПЦУ) ухвалила історичне рішення про перехід на новоюліанський календар із 1 вересня 2023 року, а отже – святкування Різдва Христового 25 грудня. Митрополит Епіфаній зазначив, що цей крок символізує відокремлення від російської церковної традиції та є частиною шляху до європейської християнської ідентичності. Перехід на святкування Різдва 25 грудня – це не лише календарне чи богослужбове питання, а й важливий духовний та геополітичний вибір України, що відображає прагнення українського народу до незалежності, єдності з європейським християнським світом та відмежування від російського впливу.

В «Українській міфології» В. Войтовича вказується на ключову тему колядок – звеличення народження молодого Божича-Сонця та найважливіших складників творення Всесвіту – Вогню й Води. Прославлявся також Бог – Отець як творець усього сущого [2, с. 241].

У карпатських колядках простежується відлуння міфу про сотворення світу, у якому птахи, занурюючись на дно моря, беруть участь у виникненні земної тверді. У цих піснях молодий Божич-Сонце постає символом золота, а все, що його оточує, також набуває золотого сяйва: золотий човен, зерно, кора, перстень, терем чи місток. М. Драгоманов писав про значення колядок для розуміння релігійних почуттів українців: «Надруковані в III т. «Матеріалів» пана Чубинського колядки – цілі Веди південноруські, за котрими можна простежити відтінки релігійних уявлень від древніших часів до пізніших» [2, с. 242].

У колядках можна простежити злиття дохристиянських аграрних мотивів із новозавітною символікою. Наприклад, найпопулярніша колядка «Нова радість стала» синтезує християнський сюжет народження Христа з побажанням миру, щастя й урожаю господарю.

Щоб їх не впізнали злі сили, колядники надягали маски й ходили від хати до хати з восьмикутною зіркою («звільдою»), величаючи господарів і їхню працю. У колядках вони називали себе прибульцями з потойбічного світу, які подолали містичне море й завітали до двору господаря. У піснях колядників часто величають як «дорогих, бажаних гостей», «Божих слуг», «небесних посланців» [2, с. 241], а їхній прихід уподібнюють до візиту самого Бога. Дорослі колядники традиційно починали свій обхід увечері або вночі, хоча з часом поширилася й традиція ранкового колядування. Проте у вранішню пору діти чи дорослі не були рядженими колядниками, а лише виконували ритуально-магічні дії (посівання), супроводжуючи їх короткими піснями з побажаннями добра і щастя господарям.

Один із символів святкування Різдва й атрибут колядницьких обходів – колядницька зірка (звільда). Відома євангельська легенда оповідає про появу нової зірки. Вона спалахнула у час появи на світ Божественного Немовляти. Також вона вказувала шлях волхвам, які прибули зі Сходу для поклоніння Христу. Вважалося, що до Святого вечора всі роботи мали бути завершені, а вечерю починали з появою на небі першої зірки. Тоді відправлялися з ритуальною їжею до худоби, а кутю переносили з печі на стіл. З великою майстерністю та достовірністю описав різдвяні ритуально-магічні дії М. Коцюбинський у повісті «Тіні забутих предків». Виконавцями різдвяних ритуалів у повісті виступили Іван та його дружина Палагна.

Для коляди спеціально виготовляли макет звільди. Її носили і колядники, і виконавці вертепних вистав. В «Українській міфології» В. Войтовича описано спосіб виготовлення макета: «Звільду переважно робили із сита, до якого прикріплювали декілька «ріжків» (5, 6, 7, 9,12), обклеювали промасленим папером, всередині сита прикріплювали свічку, настромлювали звільду на палку і вставляли у верхній ярус вертепного ящика. Колядницька зірка слугувала також оберегом від нечистої сили [2, с. 241].

Слово «вертеп» має доволі багато синонімів : вертебище, печера, яселки, бетлегем, райок. Означає лялькову виставу, яка була поширена в Україні,

Білорусі, Польщі, Словаччині, Словенії у 18-19 ст. Означає також дво- або триярусну скриньку, де розміщувались ляльки. У міфах різних народів Син Божий народжується, як правило, у печері (гроті, вертепі). Ушановуючи духів предків, люди вірили в магічну силу перевтілення. Тому під час новорічних свят, прославляючи народження світу, по селах ходили колядники, перевдягнені у звірів – зайця, ведмедя, козу – та розігравали вистави [2, с. 37]. Вважалося, що тоді їх не впізнає Мара.

Під час святкових обрядів влаштовували також своєрідні театралізовані дії з дерев'яними фігурками тварин. Під світлом свічки ці фігурки відкидали рухомі тіні на спеціально зробленій скриньці, створюючи чарівне видовище, супроводжуване розповіддю казки. У традиційному вертепі українці вшановували не лише звірів, а й міфологічних персонажів — Бабу Ягу, Смерть, Біду, Долю, День і Ніч. Конструкція вертепу мала два яруси: на верхньому показували сцени з небесного, святого життя, а на нижньому розігравали побутові епізоди з життя простого люду. Вертеп зобов'язаний своїм походженням давній французькій традиції виставляти у храмі під час Різдва ясла та фігурки немовляти Ісуса, Діви Марії, св. Йосифа [2, с. 57]. Міфологічна основа Щедрого вечора пов'язана вже не з народженням молодого Божич-Сонця, а з народженням Місяця, вірного побратима Сонця. Давні міфи про світотворення оповідають, що золотопромінний світ зродився з місячної зоряної ночі. Отже, у ніч із 31 грудня на 1 січня (за старим стилем – із 13 на 14 січня) щедрівками прославляють благодатну силу ночі, що дарує трудівникам спокій і відновлення сил для нового року. В «Українській міфології» В. Войтовича пояснено, чому цей вечір вважається не лише святом, а й щедрим: саме цієї ночі люди прощаються з богом Колядою та бажають його молодому Сонцю ясного, безхмарного шляху. На святковому столі має бути багато страв, адже на вечерю запрошують бога врожаю Спаса, бога достатку Велеса та добрих духів Лада. Їхня присутність має особливе значення, бо вже наступного дня разом із димом від снопа – Дідуха – ці духи здіймаються до

неба, щоб навесні повернутися на ниви, охороняти їх і сприяти щедрому врожаю та плодючості [2, с. 605].

Господиня обов'язково готує млинці, примовляючи : «щоб сонечко землю припікало, як вогонь млинці, і щоб навесні й улітку все так росло, як тісто на дріжджах». Під час щедрої вечері батько ховається від дітей за пирогами і книшами – символом щедрості, багатства. «А де наш тато?» , - питають діти. «А хіба ви мене не бачите?», – відповідає батько із-за купи пирогів. «Ні, не бачимо, тату!», – «Дай, Боже, щоб і на той рік ви так мене не бачили!», тобто щоб родина у достатках і спокої дочекалася наступних свят [2, с. 605].

Свято Щедрого вечора ще називають Маланкою. Його характерною рисою є обрядове переодягання, виведення персонажів (дід, коза, ведмідь, журавель), виконання щедрівок — пісень-побажань, що схожі на колядки, але більш світського характеру. Обов'язково хтось має бути переодягнений жінкою – Маланкою. Важливу роль відігравала участь дітей у колядуванні, що символізувало оновлення поколінь, чистоту, благословення дому. Персонажі «Маланка» та «Василь» репрезентували жіноче й чоловіче начала, а ритуальні обряди за участю «кози» чи «ведмедя» були залишками язичницьких культів.

У щедрівках переважають мотиви багатства, добробуту, родючості: «Щедрик, щедрик, щедрівочка, Прилетіла ластівочка...» – ця щедрівка одна з найвідоміших у світі завдяки обробці Миколи Леонтовича, що зберегла народний дух і водночас стала частиною світового музичного спадку.

У колядках і щедрівках закладено магічно-оберегову функцію: вони не просто висловлювали побажання, а виконували сакральну роль у річному аграрному коловороті. Дослідниця О. Селіванова зазначає, що «тексти колядок – це ритуальна поезія, яка мала забезпечити врожай, добробут і злагоду в родині» [35].

Фольклорна традиція Різдва та Щедрого вечора в Україні є унікальним синтезом християнської релігійності та язичницьких вірувань. Саме така симбіотичність, на думку літературного критика С. Єфремова, стала «одним

із наріжних каменів національного характеру українця — схильного до духовності, але водночас глибоко закоріненого в землю, у природу, в народне начало» [9, с. 134].

Отже, різдвяно-новорічна обрядовість — одна з найрепрезентативніших форм українського фольклору. Колядки й щедрівки не лише увічнюють прадавні вірування та традиції, а й демонструють зв'язок поколінь, світоглядні основи нації та її прагнення до гармонії зі світом. Вивчення цих текстів дозволяє глибше зрозуміти не лише духовну культуру українців, а й джерела національної ідентичності.

1. 3. Міфологічна основа українського поетичного модернізму другої половини XX ст.

Український поетичний модернізм другої половини XX століття розвивався в умовах радянського ідеологічного тиску, коли формальна та змістова інновація були політично ризикованими. Попри це, представники цього напрямку — передусім поети Київської школи та Ігор Калинець, Іван Світличний, Василь Стус, утверджували модерністські естетичні засади на ґрунті глибокого діалогу з національною міфологічною традицією. Своєю творчістю та героїчною біографією ці поети склали естетичну та політичну опозицію радянському тоталітаризму, були ключовими фігурами українського дисидентського руху 60-80-х років XX ст.

Модернізм був опозиційним домінантним літературним рухам, таким як реалізм та соцреалізм. В. Стус у статті «Зникне розцвітання особистості» розглядав мистецтво В. Свідзінського як приклад можливої герметизації духу митця. Він визначив «малість» і «конкретність» «мало не єдиними атрибутами справжності» [37, с. 348]. Поети - модерністи протиставили самовідданий індивідуалізм гангренозній ері культизму. У збірці «Палімпсести» В. Стус міфологізує власне життя, створюючи корелятивну пару поет / Христос. Дослідниця творчості В. Стуса І. Онікієнко розкриває суть Стусового

християнізованого міфу: «У численних варіантах віршів періоду ув'язнення описано ініціаційну смерть себе попереднього, земного чоловіка й народження вільної духом людини [26, с. 106]. Створена В. Стусом концепція мистецтва-як-sacrum є яскравим вираженням модерністського світогляду в українській літературі другої половини ХХ ст. Як стверджує І. Онікієнко, поет був свідомий того, що творчість залишається єдиним способом самотворення митця : «Мистецтво стало причиною зламаного земного життя поета, натомість подарувало йому силу духу пройти своєю Голгофою. Страсті, розп'яття, смерть і воскресіння — її головні символи: вивільняючи дух, втрачаєш тіло, але творчість рятує від небуття, стає найбільшим знаком твоєї присутності у світі» [26, с. 106].

Своєрідність модерного стилю поетів-постшістдесятників полягала в поєднанні християнізованих міфологем та інших полікультурних міфів з екзистенційними мотивами. Загалом, екзистенціалізм як світогляд виразився в мотивах, які зображали абсурдність існування людини в тоталітарній дійсності, межові ситуації, необхідність свободи вибору, опір як форму існування людини.

Міфологічний компонент українського поетичного модернізму є своєрідним опором раціоналізму соцреалістичного канону. Він включає:

- 1) національні архаїчні образи (берегиня, калина, лелека, хата);
- 2) міфопоетичне мислення, вкорінене у дохристиянському і християнському синкретизмі;
- 3) звернення до символів-життєдайних циклів, фольклорної обрядовості та сакрального часу.

Поезія Ігоря Калинця особливо яскраво демонструє використання міфу як культурного коду. Він обирає архаїчний стиль, метафорику української етнічної символіки (рушник, вишивка, писанка) та синтезує її з модерністськими формами. М. Павлишин так пояснює функцію міфу : «Міф у Калинця — не ностальгійна декорація, а принцип формотворення, спосіб виживання культури під тиском імперської уніфікації» [27, с. 78].

Ігоря Калинця можемо визначити як поета барокової моделі, який черпає з: 1) барокової візуальності (емблематика, метафора, контраст, парадокс); 2) риторики внутрішнього спротиву (як у поетів Київської школи); 3) символіки тілесного та духовного страждання, що надає його творам емоційної насиченості.

М. Ільницький у монографії про творчість І. Калинця «Ключем метафори відімкнені уста» (2001) називає поета постшістдесятником, який за своїм художнім стилем примикає до поетів Київської школи. Критик посилається на статтю Віктора Кордуна, у якій сформульовано основні естетичні засади міфологічного поетичного напрямку. Серед найважливіших із них:

- повернення до архетипних елементів і структур української міфологічної свідомості;
- спроба переосмислення давнього міфологічного мислення через образи сучасної поезії, що спирається на новітні здобутки української та західноєвропейської філософії й психології;
- прагнення у творчості віднайти лексичні «прапервні» та розвинути їх у конкретні символи, активізуючи народнопоетичні уявлення;
- зосередження уваги поета на природі, людині та всесвіті, де людина постає рівнозначною іншим елементам буття – воді, землі, сонцю, траві – й не висувається на передній план із побутовими чи соціальними проблемами, адже в поезії відчутна присутність божественного начала;
- відмова автора від оцінювання власних почуттів чи дій інших людей, уникнення декларативності, натомість — відкрита можливість духовної співтворчості читача;
- звернення до давньої поетичної традиції, глибшої за привнесenu в Україну силаботонічну систему віршування, що веде до відродження українського вільного вірша й утвердження верлібру як засадничого принципу поетичної творчості [16, с. 18].

Хоча М. Ільницький стверджує, що ім'я І. Калинця цілком вписується у русло цієї школи [Ільн, с. 44], проте критик бачить одну суттєву відмінність художнього стилю І. Калинця від стилю поетів Київської школи: «В канон Київської школи його поезія не вписується, передусім, вона не твориться на засадах первісної міфосвідомості, не зводиться до архетипних метасюжетів, а, включаючи їх у себе як один зі складників метафорики, базується передусім на християнізованому народному світовідчутті, збагаченому книжною, зокрема бароковою традицією» [8, с. 49].

У статті Марка Павлишина «Герб меланхолії» досліджується складний образний світ Калинця, передусім звернення до меланхолії як «барокового афекту» і як форми культурної пам'яті. Павлишин зазначає, що Калинцева поезія артикулює втрату («зникаючий Львів», «зруйнована церква»), що передається через стилізовану барокову мову: «Меланхолія у Калинця — не слабкість, а герб опору. Вона прикрашена золотою ниткою міфу, обшита образами втраченої, але не зрадженої культури» [27, с. 78].

За словами Ігоря Калинця, провідним джерелом натхнення для більшості поезій, що увійшли до другого тому, стала ностальгія. Поет розумів це почуття як силу, яка мобілізує людину до духовного опору: «Ностальгія — це таке почуття, яке мобілізує людину. Не дає їй — закинутій у край присуду — змоги опуститися, махнути на долю рукою. Чому? Тому, що ти думаєш про своїх рідних, хочеш залишитися достойним їхньої віри у тебе, прагнеш, щоб вони тебе не соромилися. Усвідомлюєш, що твоя жертва, що наша жертва навіть, коли про неї ніхто зараз не знає, не згадує її — не є намарне... Отож ностальгія... думаю, що це є здоровий смуток та здорова пам'ять — про рідних і про батьківщину. Це допомагало вистояти і не забувати про перспективу» [5, с. 11]. Бачимо, що ностальгія для І. Калинця — не просто сум за минулим, а внутрішній духовний стимул, який допомагає зберегти гідність, віру й національну пам'ять навіть у неволі. Ще поет вважає свої ув'язнені вірші значно спокійнішими за попередні, говорить, що не ставив собі метою висвітлити у поезії реалії табірної життя: «Тому в цих віршах можна віднайти

чимало зі світу людини, відірваної від рідного ґрунту, від родини, від батьківщини. Це переважно поезія елегійна, перейнята ностальгією за всім рідним» [5, с. 12].

Виходячи з почуття ностальгії та елегійності настрою, Марко Павлишин пропонує прочитати вірші «Невольничої музи», по-перше, як релігійну поезію, засновану на барокових естетичних принципах, і, по-друге, як поезію, в якій переважає внутрішній стан людини доби Бароко – меланхолія. Як дослідив М. Павлишин, для освіченої людини доби Бароко меланхолія була далеко більше, ніж просто стан смутку. На основі класичних авторитетів її вважали сукупністю тілесних і душевних нахилів людини, спричинених переважанням в організмі однієї з 4-х його основних рідин – чорної жовчі. Меланхоліком міг стати, зокрема, той, хто багато думав і читав (учений, монах, митець), а також нещасливо закоханий. Як доводить Роберт Бертон (Burton) у класичному тексті «Анатомія меланхолії» (1621), жертвами меланхолії могли впасти цілі суспільні групи. Меланхоліку загрожував гріх «ацедії» – інертності душі в її відношенні до Бога, а це могло довести до найстрашнішого з гріхів – розпачу. Разом з тим, починаючи з XVI ст., розвинулася і традиція гідності меланхолії. Меланхолію стали шанувати як атрибут генія, упривілейований душевний стан. Меланхоліку була особливо ясною суєтність усього світського [27, с. 92].

На думку М. Павлишина, «саме такий меланхолічний настрій формується під час другого періоду поезії І. Калинця, в роках 1970-1972, коли емоційний біль, політичний гнів і філософська непевність стають домінантами його творчості. Непевність і біль поступово переходять не у відчай, а в християнське барокове світобачення. Всесвіт, наново збагачений як єдина цілість, що існує в Бозі, дає контекст, у якому меланхолію можна перетерпіти» [27, с. 95].

Саме термін «меланхолія» з'являється в роздумах ліричного «я» про самого себе у збірці 1971 року – року ув'язнення дружини поета – у вірші

«підсумовуючи мовчання»: «тільки я Митусо / мушу знати / про свій герб неприкаяний / герб меланхолії» [12, с. 236].

На думку Д. Гусара-Струка, І. Калинець – справді спадкоємець європейського модернізму. Європейські модерністи, такі як Еліот, Стівенс, Рільке і Валері піддавали сумніву саме поняття поезії, що характеризує також і верліброву поезію І. Калинця [5, с.13].

Отже, Ігор Калинець – один із головних творців поетичного модернізму другої половини ХХ ст., що прагнув міфологічної глибини. Його збірки «Відчинення вертепу», «Пробуджена муза», «Невольнича муза» – це не просто поетичні тексти, а новітній модерний міф про красу й автентичність української культури, про національне буття як форму опору тоталітаризму. Калинець свідомо будує свою поетику на основі християнізованого народного світовідчуття, символізму й необароко, перетворюючи національну міфологію в текст культури.

Висновки до першого розділу

Біблія є фундаментальним джерелом духовності європейських націй. В українській літературі біблійні образи були способом художнього осмислення національних, історичних та моральних проблем. Біблія стала джерелом творчості для письменників доби бароко. Видатний український філософ Г. Сковорода тісно пов'язував свою філософію з Біблією. У творах Тараса Шевченка християнські ідеї звучать як пророцтва майбутнього визволення України. В українській літературі у ХІХ набували актуальності метафори єгипетського та вавилонського полонію, потреба пророка та ін., що є особливо відчутним у творчості Т. Шевченка, П. Куліша, І. Франка та Лесі Українки.

Християнська міфологія у поєднанні з екзистенційними мотивами стала справжньою формою опору тоталітаризму та ознакою модерної лірики українських поетів - дисидентів Василя Стуса, Ігоря Калинця, поетів Київської школи.

В українській літературі ХХІ ст. утверджується метамодерний стиль, в якому відроджується біблійна образність. Яскравим прикладом такого відродження може бути сучасна поезія та проза С. Жадана, в якій біблійні алюзії викликані подіями та образами російсько-української війни, колосальними втратами, пошуками віри в зруйнованому світі.

Поезія І. Калинця є прикладом тісного переплетення та взаємозв'язку християнських і оновлених язичницьких мотивів. Свято Різдва Христового та пов'язані з ним звичаї й обряди стали важливими джерелами його творчості. Найдавніші язичницькі міфи – це передусім міфи першотворення, в яких у день зимового сонцестояння звеличувалось народження молодого Божича-Сонця та найважливіших складників творення Всесвіту – Вогню й Води. У колядках можна простежити злиття дохристиянських аграрних мотивів із новозавітною символікою. Наприклад, найпопулярніша колядка «Нова радість стала» синтезує християнський сюжет народження Христа з побажанням миру, щастя й урожаю господарю. Аби злі сили їх не розпізнали, колядники одягали на себе маски і ходили від хати до хати з восьмикутною зіркою («звільдою»), славлячи господарів. Відома євангельська легенда оповідає про світло нової зірки. Вона спалахнула у час появи на світ Божественного Немовляти. Також вона вказувала шлях волхвам, які прибули зі Сходу для поклоніння Христу. У міфах різних народів Син Божий народжується, як правило, у печері (гроті, вертепі). Тому на новорічних святах, славлячи Різдво світу, ходили колядники, ряджені зайцем, ведмедем, козою, бо тоді їх не впізнає Мара, та розігравали вистави. Вертеп являв собою дво- або триярусну скриньку, де розміщувались ляльки, і мав два яруси : на верхньому відбувалися вистави із життя святих на небі, на нижньому йшли сценки з народного життя. Вивчення різдвяно-новорічної обрядовості дозволяє глибше зрозуміти духовну культуру українців та джерела національної ідентичності.

РОЗДІЛ 2. ХРИСТИЯНСЬКІ Й ФОЛЬКЛОРНІ ДЖЕРЕЛА ТВОРІВ ІГОРЯ КАЛИНЦЯ

2.1. Фольклорно – міфологічні сюжети віршів І. Калинця з книжки «Пробуджена Муза»

Ігор Калинець – один із провідних представників шістдесятницького руху в українській літературі. Своєю творчістю поет відновлював національну ідентичність українського народу, зображав автентичність й багатство його духовної культури. Він став у позицію опору радянській тоталітарній системі та приєднався до когорти українських дисидентів.

Творчість І. Калинця глибоко вкорінена в національну традицію, зокрема в український фольклор та міфологію, що стали потужними джерелами художньої образності та ідейного наповнення його лірики.

Однією з визначальних рис поезії митця є апеляція до архаїчних дохристиянських уявлень та образів, язичницьких символів, через які автор порушує болючі проблеми національного буття українців у другій половині ХХ ст.

В інтерв'ю Тарасові Сализі Ігор Калинець зазначає, що на його поетичне становлення вплинули багато митців : і ранній Тичина, і Олесь, і Сосюра, Рильський, Маланюк і Пачовський. Різні впливи уживалися в поетові гармонійно. Вразила цілісність світу Антонича, архітектурна будова його збірок: «Побачив, що окремий вірш не тільки існує сам по собі, але й має та мусить мати своє місце в цілісному задумі книжки як своєрідної будівлі» [31, с. 38]. І. Калинець також визнає значний вплив на свою творчість поетів-шістдесятників, коли він вперше прочитав поезії Василя Симоненка і коли у Львові почув виступи І. Дзюби, І. Драча, М. Вінграновський. Тоді ж він захопився творчістю польського поета поляк Єжи Герасимовича. Враження від творчості таких великих майстрів поезії спонукало й самого І. Калинця узятися за перо [32, с. 207].

Зі сказаного автором випливає, що його творча еволюція формувалася під впливом як класиків української поезії, так і сучасних йому митців-шістдесятників, а також зарубіжних поетів, що сприяло гармонійному поєднанню традицій і модерного світовідчуття у його поетичному світі.

Культурологічними маркерами Калинцевої поезії стали язичницькі боги – Перун, Дажбог, Берегиня, Лада, Купайло – Коструб. Ці образи відображали національну самобутність українського народу, реконструювали зруйновану системою історичну пам'ять, а також надавали поезії філософської глибини й особливої естетичної краси. Фольклорно – міфологічні мотиви сприймалися тоді як знаки культурного спротиву, адже повертали читача до автентичного українського космосу, протиставляючи його офіційному радянському дискурсу. Слушно про минуле й теперішнє у віршах поета написав І. Світличний у рецензії «На калині клином світ зійшовся» на збірку поезій «Відчинення вертепу». Критик з когорти шістдесятників підкреслює, що у творчості Ігоря Калинця минуле виступає мірилом духовної стійкості та глибини. Поет закликає не відкидати спадщину предків, а сприймати її як основу національного буття. Минуле, за його розумінням, не лише перевіряється сучасністю, а й саме здатне оцінювати теперішнє, виявляючи все те, що суперечить народним духовним цінностям і руйнує національні ідеали [33, с.746].

У ранніх збірках «Вогонь купала» та «Відчинення вертепу» простежується сакралізація поетом рідного простору через фольклорну поетику. Тут ретранслюється символіка календарно – обрядових свят, народної міфологій й демонології. Вогонь, криниця, писанка, вертеп, колядка – ключові міфологеми, завдяки яким поетові вдається створити особливу міфологічну модель українського буття. Після публікації першої збірки Ігоря Калинця «Вогонь Купала» (1967) критик Володимир Іванишин у рецензії «На лезі думки», написаній під час заслання в Іркутську, зазначив, що поетичний світ митця органічно пов'язаний із глибинними пластами народнопоетичної творчості. На його думку, поет не просто використовує традиційні фольклорні

образи чи художні прийоми задля стилізації під «народність», а демонструє внутрішню духовну спорідненість із народною поезією – через глибоке розуміння її суті, образності та культурного підґрунтя [32, с. 129].

На думку Тараса Салиги, серед поетів покоління Ігоря Калинця важко знайти когось, хто б так майстерно володів різноманітними поетичними формами — від сонета, балади, елегії чи поеми до ритурнеля, тріолета, медитації, а також класичного вірша й верлібру. Незалежно від жанру чи теми, у творчості Калинця завжди відчутна його послідовна позиція – утвердження національної гідності, прагнення зберегти народну культуру, традиції та моральні засади, сформовані в українській духовній оселі [32, с. 129].

Данило Гусар-Струк, автор передмови до книжки «Невольнича Муза. Вірші 1973-1981 років», що вийшла 1991 року у видавництві «Смолоскип» ім. В. Симоненка (Балтимор-Торонто), так коментує звернення І. Калинця до фольклорно – міфологічних джерел: «Глибоко вкорінений у своїй культурі, історії, літературі, він пише, черпаючи з колективної підсвідомості, зв'язуючи все особистою щирістю переживань і вкладаючи все в досконалу, завжди вишукану форму» [5, с.31].

Іван Світличний підкреслює, що фольклорно-міфологічні образи у творчості Ігоря Калинця мають особливу цінність, адже втілюють глибинну естетичну сутність народу. У поетичному світі митця присутні персонажі народних вірувань і казок — князівни, мавки, лади, русалки, відьми, чорти, кам'яні баби, купали та перуни. Ці образи, перевірені віками, залишаються живими й невичерпними у народній художній свідомості, тому в поезії Калинця вони символізують стійкість, духовну глибину й невідому справжність національного буття [33, с. 744].

Криниця – один із ключових образів книжки «Пробуджена Муза». Як зазначає І. Онікієнко, вірування довколо води та рослинного світу стали об'єктом поетичного зображення в поезії І. Калинця. Обожнення води відбувалося у наших предків через її властивості оживлювати землю та робити її плодючою. Інші стихії не мають такої сили [23]. У вірші «Криниця» він

невід'ємний від архетипу води, що спонукає нас до його фольклорного трактування. Вірш містить язичницькі культурні коди, які корелюють з анімістичним матріархальним устроєм: «богиня у правітчизні», на непороччя якої «моляться предки» [11, с. 54]. Криниця означає жіноче начало, яке у шлюбі з чоловічим (сонячним світлом) зароджує життя, та є своєрідним вираженням еротики природи. Язичницька міфологія поєднується з християнською, нагадує християнський обряд причащення: «пили вони жадібно тіло твоє пречисте / солодкою водою причащали очі» [11, с. 54]. На двовір'я як відображення Калинцем давнього світогляду наших предків вказує М. Ільницький: криниця – це символ чистоти, що корелює з непорочною дівою Марією [8, с. 37-38].

Вірші І. Калинця виступають оберегами від втрати національної духовності, адже представники імперії викорінювали народні традиції, розвалювали церкви, ікони. Попри московський вандалізм, ліричний суб'єкт не зраджує вірі у національні традиції. При цьому він сподівається лише на самого себе, ні на мить не забуваючи про своє мистецьке призначення : «вершить самотньо храм на духовному руйновищі» [11, с.56]. Прикметним щодо відродження національних цінностей в глухий брежнівський час є вірш «Ходорів 1967», у якому жевріє надія на порятунок, бо ж молодь повертається до своїх джерел: «вертаючи з танцювальної зали, вимкнули хлопці / транзистори», аби у Великодній час «колоруч церкви поколувати опівночі гагілки» [11, с.56].

У ранніх збірках «Вогонь купала» й «Відчинення вертепу» зароджується ключова бінарна опозиція «чужина» / Батьківщина, де свій простір є джерелом духовності для українця. Виразною є ця опозиція у вірші «Церква в Жовкві»: «бо пахло далеким домом / і дерев'яною церквою, / бо святі дивилися урочисто / на світ гарячо-жовтий / не візантійськими очима, / а малярів із Жовкви» [11, с. 58].

Також важливим є мотив сакралізації української природи, де фольклорно-міфологічне осмислення навколишнього світу допомагає

віднайти внутрішню гармонію. Калинець перетворює природу на символ віри, чистоти, спадковості поколінь. У цьому контексті його поезія тяжіє до неоміфологізму, що поєднує архаїчне і модерне, колективне й особистісне. Крім того, його звернення до дитячого фольклору, колискових, лічилок, загадок — це спосіб зберегти первісну чистоту слова, наблизитися до джерела мови.

Ось у вірші «Писанки» поетично змальовано магію народного обряду розписувати писанки на Великдень. Поет з любов'ю й захопленням воскрешає в своїй уяві образ матері, яка священнодіяла над писанками, розписуючи «дивним писачком по білому яйцеві воскові взори». Барвіста краса та дивовижне оживлення писанки в руках матусі постають як символ протиставлення щедрої народної уяви та творчої сили – бездушній радянській реальності, яка відривала людину від її духовних витоків і національних традицій. Щоб створити феєрверк кольору, мама не лише виводить писачком, а й пускає писанку мандрувати «по мисочках із цибулинним золотим узваром, з настоями на травах та осені – «і писанка оранжево горить у філіграннім сплеті ліній» [11, с. 30] Так колір із воскового вибухає оранжевим. Кольорова картина створюється за допомогою метафор «мандрує писанка» та «писанка оранжево горить». Коли на писанці з'являються буйні квіти, сади, олені в березових гаях, тоді вона стає «як дивовижний світ», «як згусток сонця». Чарівне перетворення відбувається за допомогою порівнянь. Воскові взори на писанці мерехтять, відбиваючи орнамент космосу. Рух на писанці, рух у всесвіті відбито через низку дієслів «дзвенить», «буяють», «бродять», «сплітаються», «мерехтять». Це рух незвичайний – він стирає межі між часом дитинства і часом дорослості, між дитинством і зрілістю. І тоді повернення до своїх джерел і до материних долонь, до світу дитинства, казки і краси стає можливим: «І я поплив у світ дитячих мрій / на білі колискові оболоні.../ Котились писанками ізгори / Ясні сонця у мамині долоні» [11, с. 30]. Основа вірша є міфологічною. У давніх міфах розповідається, що прадавні українці вшановували писанкою бога-творця Рода, який міг перевтілюватися в Сокола.

Саме цей небесний птах, за легендою, зніс золоте яйце — початок усього сущого, з якого виник Всесвіт. Існує й інше переказання: писанки людям подарували птахи. В одну надзвичайно холодну зиму вони не встигли відлетіти у вирій і почали гинути, тож люди прихистили їх у своїх домівках, зігріли й навесні відпустили. Повертаючись, птахи принесли на крилах не лише весну, а й чарівні яєчка. Відтоді, зустрічаючи Великдень, люди почали розписувати писанки, вбачаючи в них знак життя, Сонця та воскресіння. Так писанка стала архетипним образом, що у колективній свідомості українців символізує Рід, творення світу та вічне відродження [2, с. 370].

Витлумачення розпису на писанці є особливим мистецтвом. Так оранжево-червоний колір присвячувався богові Сонця й означав радість життя; зелений – весні, воскресінню природи; бронзовий означав плодючість та багаті дари Матері-Землі [2, с. 370]. Всі ці кольори створили дивний світ писанки.

Структуру українського світу у другій збірці «Відчинення вертепу» автор вибудовує через символічний образ вертепу. Як заведено в класичній вертепній архітектурі, на горішньому поверсі відбувається дійство з міфологічними персонажами, на долішньому – зі світськими. Як відомо, вертеп є театральним атрибутом доби бароко. Він розігрувався мандрівними дяками, спудеями, а згодом й між акторами. У вірші «Вертеп» ліричний суб'єкт постає перед читачем «мандрівним спудеєм», що рушає «топтати снігові верета». Найчастіше в циклі трапляються осінні та зимові пейзажі, що характерно для гостин вертепників, «коли надворі заметіль, але в затишній хаті тепло і привітно...» [11, с.53]. Автор говорить від імені кожного свого вертепного персонажа, змінюючи голос. Але не всі традиційні дійові особи наявні у вертепі І. Калинця. Так, наприклад, не знаходимо Йосифа, Ірода, інтермедійних Цигана, Москаля, Чорта. Насправді це не просто ляльки, а реальні люди з минулого і сьогодення.

У вертепі І. Калинця міфічні персонажі співвіснують із реальними сучасниками. Так горішній простір населяють персонажі, відомі з язичницької та християнської міфологій. Ось язичницькі боги: Перун, який «облюбовує собі місце для капища», а тим часом часом «Об руїни крешуть червоних блискавиць коні» [11: «Перун», с.61]. ; Лада, яка ніби бере шлюб з ліричним героєм, а звитяжне плем'я полян висипало на берег, на їхнє весілля [ПМ : «Легенда», с.74]; Марена – «липове бервено, / то косою косить, / вроками прозорить» [11 : «Топлення Марени», с.77]. Є найважливіші із християнських: Богоматір – «Мадонна незайманості, покровителька лелії» та Іван-золотоуст, який першим розказав людям про непорочну Діву та її Дитя [11: «Мадонна незайманості», с.61]. В інтермедії «Калиновий герб» з'являються архангели, Кирило і Мефодій, інквізиція та Пилат у значенні збірного образу системи – наглядочки - «а поза тим рятуємося блаженними очима / від маленьких пилатів, що за нами свищують» [11, с. 83], люципер.

Долішній простір представляє найближчих поетові людей – доньку, дружину і високу українську культуру, національне мистецтво, яке вже тоді мало значне представництво у світі. Ряд українських композиторів та художників, творчість яких радянська система намагалася приховати, нівелювати, оживає у вертепі І. Калинця: І. Марчук, О. Барвінський, О. Мінків, Л. Медведь, В. Любчик, В. Барський, М. Сосенко, О. Новаківський, О. Кульчицька, П. Обаль, М. Шашкевич, О. Мишуга.

У своїй праці, присвяченій полікультурним аспектам творчості Ігоря Калинця, І. Онікієнко зазначає, що поезія модерністів другої половини ХХ століття відіграла важливу роль у формуванні нової концепції історичної пам'яті про українство та у становленні модерної української культури, зорієнтованої на європейські цінності. Саме у творчості поетів – модерністів В. Стуса, І. Калинця, поетів Київської школи – виразно простежується взаємодія багатьох культурних пластів українського етносу. У поетичних циклах Калинця відбувається художнє втілення національної духовної традиції через поєднання архітектурних, музичних, фольклорних та обрядових

мотивів. Поет, звертаючись до пам'яті й символів культури, намагається подолати забуття минулого й утвердити ідентичність українського народу [24].

Важливе місце у релігійно – етнографічній обрядовості І. Калинця посідає Різдвяна тема, яку автор розвиває від перших своїх поетичних збірок. У вертепі цю тему репрезентують персонажі архангел, ангели, пастухи, волхви: «тріє царі, згубивши перелазів віхи, / навколо глобуса блудять закехані» [11, с. 57]. Кульмінація вірша «Різдво» – народження Ісуса, але ця ключова подія асоціюється з духовним переродженням самого ліричного суб'єкта: «я сьогодні новонароджений, / Я знайшов себе у країні колядок / на шорсткім солом'янім килимі» / [11, с. 57]. Різдвяна тема також містить бінарну опозицію «свій» / «чужий», адже у світі радянських фейків ліричний суб'єкт відчувається мертвим, на рідному ґрунті, навпаки, новонародженим.

Композиційна будова збірки «Відчинення вертепу» також відповідає вертепній архітектоніці: три дії, послідовно перервані двома інтермедіями.

У передмові до варшавського видання книжки «Пробуджена Муза», що побачила світ 1991 р., Р. Хоркавський підкреслює, що Ігор Калинець у своїй творчості поєднує язичницькі та християнські обрядові мотиви, надаючи їм етнографічного забарвлення. Подібно до давніх вертепників, поет художньо переосмислює первісні ритуали й традиції, вдягаючи їх у фольклорні форми. При цьому робить це з глибокою синівською шаную до народної культури, без надмірного пафосу чи екзальтації [44, с. 420].

Отже, міфологічні джерела творчості І. Калинця – це язичницькі боги – Перун, Дажбог, Берегиня, Лада, Купайло – Коструб. Вони ставали засобом реконструкції зруйнованої системою історичної та культурологічної пам'яті українців, а також надавали поезії митця особливої філософської глибини. Міфологічні образи поставили митця у позицію опору радянській тоталітарній системі. У ранніх збірках «Вогонь купала» та «Відчинення вертепу» ретранслюється символіка календарно – обрядових свят, народної міфології й

демонології. Вогонь, криниця, писанка, вертеп, колядка – ключові міфологеми, завдяки яким поетові вдається створити особливу міфологічну модель українського буття. Звернення до міфології у Калинця – це не спроба реконструювати язичницький світогляд, а радше – творче переосмислення міфу як форми пізнання реальності.

Фольклорні джерела – притаманний народній творчості пісенний паралелізм, повтори, ритмомелодика коломийок, замовлянь, веснянок. Ліричні тексти І. Калинця звучать як заклинання чи молитви, що мають силу захисту, очищення й оновлення. В українському фольклорі природа є не просто естетичною категорією, а сакральною субстанцією, носієм космічного порядку. Модель всесвіту митця відповідає традиційній народній моделі світу, в якій кожен елемент природи має душу та сенс. Фольклорно – міфологічні джерела надають поезії Ігоря Калинця не лише глибинного національного змісту, а й функціонують як інструмент збереження культурної ідентичності. Через синтез архаїчних і сучасних пластів культури поет створює унікальний естетичний простір, в якому поєднуються минуле й теперішнє, ритуал і протест, слово й обряд.

2.2. Біблійні сюжети та їх авторська рецепція у поетичних книжках «Пробуджена Муза» й «Невольничча Муза»

Ранній поезії І. Калинця притаманний етнографічно-релігійний характер. Але вже після написання збірки «Відчинення вертепу» поет починає працювати над створенням власної рецепції Біблії. У великій мірі його спонукають до цього умови ув'язнення, переживання почуття самотності, а подекуди відчаю й розпачу. Тому зрозумілим для нас має бути звернення українських поетів – дисидентів до сакральних мотивів, біблійних образів, провіденційних сил, у яких шукали захисту й допомоги. Знання, що відкривають свободу духу, зобов'язують до високої розплати. В плодах цього пізнання і найбільше задоволення, і найбільше страждання.

Наявність християнських мотивів у літературі другої половини XX ст є ознакою українського поетичного модернізму. Поети – дисидентів писали всупереч системі, шукаючи духовних точок опертя. Попри те, що в традиційній літературі вже було сформоване ядро біблійних сюжетів та образів, можливість їхнього вжитку помітно утруднювалась за часів тоталітаризму. Як стверджує Л. Рудницький, в українській поезії радянських часів помітна туга за Богом. Як приклад критик наводить творчість В. Стуса, де наявний синтез громадянського та релігійного. На думку критика, такий стиль знайшов закономірну розв'язку в релігійній поезії українських дисидентів І. Калинця та М. Руденка [30, с. 840]. Стиль і характер поезії І. Калинця, за П. Шкраб'юком, визначає саме християнське світосприйняття з його вірою у спасіння, Божий промисел, доцільність [47, с.399]. М. Павлишин також прочитує І. Калинця як релігійного поета [27]. Тож, чи можемо ми розуміти І. Калинця як поета релігійного? М. Ільницький зауважує, що сам поет себе таким не вважає [8, с.164]. Якщо виходити з християнської доктрини, яка передбачає набір певних догматів, а також протиставлення релігійних почуттів буденним то, напевно, ні. Насправді джерелами лірики І. Калинця виступають не лише християнські вірування українського народу, а й дохристиянське культурне світобачення. Тому трактувати твори митця винятково з християнської точки зору означало б втрату багатьох смислів.

Т. Салига зазначає, що завдяки поетам – шістдесятникам та поетам – дисидентам І. Калинцю, М. Руденку, В. Симоненку, Д. Павличку, В. Стусу, Є. Сверстюку жанр вірша – молитви переживає відродження в другій половині XX ст. [32, с. 216].

М. Павлишин простежив еволюцію релігійності поета. У перший період (1965-1970 рр.) науковець фіксує переважання світського етнографізму, де релігія виступає надбанням цінного минулого; другому періоду (від збірки «Підсумовуючи мовчання» до «Реалій», роки переслідування родини Калинців 1970-1972) притаманний пошук християнських орієнтирів; у

третьому (період ув'язнення та заслання від 1972 по 1981 рр.) відбулося повне узгодження з християнським світоглядом [27, с. 256]. Це узгодження поширюється, безперечно, й на останній період творчості, що почався після повернення поета з радянських примусових таборів 1981 р., і тривав до самої смерті поета 28 червня 2025 р. на 86 році життя. Символічно цей час називають часом Калинцевого поетичного мовчання, бо після повернення з ув'язнення він більше нічого не писав.

Християнські мотиви лірики І. Калинця спричинили дискусію серед літературознавців про те, чи можна уважати письменника продовжувачем традицій Київської школи поетів, відомою своєю естетичною опозицією до системи. Насправді І. Калинець відгукується на політичні репресії 70-х вираженням своєї громадянської позиції. Але, за словами Т. Салиги, цей громадянський пафос не викладено у звичній піднесеній формі, він живе «в інакшій, не традиційній для нього одежі» [32, с. 209]. Саме найменування «Київська школа» належить І. Калинцю, і, за спогадами В. Кордуна, поет ототожнював себе з нею: «У свій перший візит до Львова, – говорив він у лютому 1995-го, – я зустрівся з Ігорем Калинцем, який тоді мені сказав: у вас там є київська школа. А Львів не мав і не має своєї школи. Так от я – з тієї київської школи!» [31, с.35].

На думку Т. Салиги, за останні десятиліття ні в кого іншого релігійний струмінь не набув такого розвитку так, як у І. Калинця [32, с.210]. Що, однак, за спогадами самого І. Калинця, теж мало наслідки: «У День свята музеїв – прочитав добірку своїх віршів. На другий день – виклик в обком. Бо прочитані твори «Церква», «Ікони», «Писанки», «Вітражі» та інші аж ніяк не могли сподобатися владі, тій, котра вела посилену атеїстичну пропаганду» [32, с. 55].

Т. Салига доводить, що Калинцева молитва, «лаконічно-сконденсована», «змістововиповнена» [32, с. 216], існує у трьох просторах. Перший – християнський. І тут прикладом може слугувати молитва до Божої Матері з циклу «Пропонування» (збірка «Реалії») : «О Мати Божа, не остав без свого омофору / нас у натхненну погибилицю-ніч» [11, с. 316] Другий –

дохристиянський, як молитва до вогню Купала: «молимося вогню, первісному богу гордих / очисти нас від скверни, ватро Купала, / ти ж сонце годуєш свого полум'я вим'ям, / що, вранці сховавшись за мряки опалами, / тіло вогненне у ріках Вітчизни виміє» [11, с. 45]. І третій вимір – поетова сучасність, де звучить молитва до Вітчизни. Прикладом може бути вірш «Буковина» з циклу «України», в якому автор буковинську землю пов'язує з життям і творчістю Ольги Кобилянської, тому, звертаючися до неї, називає її «Ольжина Земле» : «Ольжина Земле / Битво і Покоро / Незгасна рано / що Сочевою сочиться» [12, с. 314]. Молитва ніби гасить пекучий біль за Буковиною. Ідіома «Сочевою сочиться» означає, що щось відбувається повільно, мляво. Утворюється асоціативний ряд, де Сочева означає кров, яка має густу, в'язку консистенцію і повільно сочиться крізь отвір – рану.

Християнські мотиви в поезії І. Калинця Т. Салига поділив на дві групи. До першої належать вірші, в основі яких етнографічно-релігійні мотиви, пов'язані з обрядом Різдва і коляди, з вертепом, іконами та вітражами, храмами, писанками та ін. У вірші «Різдво» поет своє друге народження порівнює з народженням Христа у яслах на «шорсткім солом'янім килимі». Свій перехід у новий духовний статус він пояснює тим, що відрікся «беззлого віку» та очистився «від поліпів політики». Натомість поет радіє, що знайшов себе «у країні колядок» і його благословляє на творчість сама богиня Лада [11, с. 57]. Двовір'я притаманне і цій поезії, де об'єдналися християнський сюжет та культовий образ язичницької богині.

До другої групи християнських мотивів, за Т. Салигою, належить безпосередньо релігійний мотив, що базується на праосновах християнського світогляду та виражений у відповідних жанрах та лексиці, в «образному містицизмі», є далеким від матеріалізму [32, с. 210]. У книжці «Невольничя Муза» з'являється такий релігійний жанр, як акафіст. Слово це грецького походження, у еллінів означало «несидячий гімн». Виконувався християнський молитовний гімн стоячи на знак особливого пошанування та прославляння Ісуса Христа чи Пресвятої Богородиці. У вірші «Акафіст

Богородиці із Красова», який увійшов у збірку «Дванадцята сумна книжка», І. Калинець звертається до меншої ікони Божої Матері, знайденої у с. Красові у XV ст. Очевидно, що в період ув'язнення, розлуки з рідними та Батьківщиною, поет потребував зміцнення віри та духовної підтримки. Посеред глухого мовчання й засніженої землі поет відчуває, що не втратив дару писати, попри те, що його голос прагнули заглушити назавжди. Він звертається до Богородиці зі щасливим здивуванням : «Невже Ти – Невмовкла Літургія / Слово Триваюче» [12, с.190]. Акафіст є особливою формою молитви, що поєднує богословські істини з поетичною красою. Акафісти читаються як в храмі, так і вдома – під час богослужінь, молитов заступництва чи подяки : «Дай же мені місце / найпослідуше / на осонні Твоїї Левади» < > «Молюся на печаль Твоїх ліній / на акорди бганок у покрові / молюся в унісон мелодії руки / усій музиці Твого тіла...» [12, с.193]. Створюючи власний варіант молитви до Богородиці, І. Калинець у композиційну будову вводить дійовою особою хор, як це було притаманно античним трагедіям. Слова хору не змінюються і відтворюють уповання на слова Т. Шевченка з поеми «Марія»: «Хор: Все упованіє моє на Тебе, мій пресвітлий раю...» [12, с.188-194]. У в'язничній ліриці І. Калинця продовжується шевченківська традиція шукання розради у жіночому милосерді, сердечній доброті, універсальним символом якого для поета став образ Богородиці з Немовлям : «молюся Співу Серця / Гармонії його Колискової / і його ж Реквієму» [12, с.193].

М. Павлишин стверджує, що етнографічним характером позначені перші збірки поета, а згодом, по мірі того, як «світ матерії як єдиний зрозумілий контекст людського буття» розпадається, розвивається ідея спасіння через жертву Христа [27, с. 255-256]. Це і є, на думку критика, саме оголене християнське світобачення, без піднесено святкових, обрядових домішок. Т. Салига також говорить про жертовність як серцевину християнського світогляду й слушно веде генезу цього світогляду від Шевченка. На нашу думку, жертовність лежить в основі Шевченкової концепції національного пророка. Тому справедливим є твердження Т. Салиги

про те, що жертівність у І. Калинця не так обростає новою інтерпретацією, а продовжує себе в людині та її любові до Бога – в готовності до самопожертви [31, с. 41]. Коментуючи свою ув'язнену лірику, митець пов'язував її виникнення з почуттям ностальгії, яке, у свою чергу, не дозволяло здатися. Надважливою також була і християнська віра у немарність жертви, тому Ігор Калинець розглядає ностальгію не як пасивний смуток, а як внутрішню силу, що підтримує людину в умовах вигнання чи неволі. Це почуття, на його думку, спонукає не занепадати духом, а залишатися гідним довіри близьких, берегти їхню віру. Такий «здоровий смуток» є проявом живої пам'яті про рідних і батьківщину, що допомагає вистояти й не втратити надії [5, с. 11].

Т. Салига у своєму есе «Десять «заповідей» від Ігоря Калинця, освячених Шевченком» шостою (визначальною) називає віру в Бога [31, с.41-42].

Дев'ятою, серед означених Т. Салигою заповідей, є поклоніння Богородиці. Десята заповідь – «благоговіння перед жінкою» – включає в себе заповідь дев'яту. Т. Салига прочитує ці дві заповіді також і як поклоніння перед Батьківщиною [31, с.44]. Реалізацію цих заповідей можна простежити у збірці «Підсумовуючи мовчання», де зображено сакралізований образ українських дисидентів, які проходять свою Голгофу, офіруючи життя заради втілення християнського ідеалу любові та милосердя.

Для І. Калинця, як і для всіх несправедливо ув'язнених владою інакомислячих, надзвичайно важливим було вираження людського милосердя. Поет зустрічається з ним у біблійних історіях, адже в реальному житті влада зробила все для того, аби дисидентів уважали агресивними злочинцями. Ми багато знаємо про радянську пропаганду, а ще більше про аналогічну путінську в нашому сьогоденні, знаємо, як вона працює. Тому і В. Стус, й І. Калинець вдавалися до християнської метафізики, міфологізуючи як власні життя, так і життя інших «в'язнів сумління». Збірка «Підсумовуючи мовчання», яка увійшла до книжки «Пробуджена Муза», присвячена заарештованому Валентину Морозу, образ якого корелює з образом розп'ятого Христа. Символом милосердя виступає жіночий образ Вероніки,

яка за середньовічною легендою, хусткою витирає піт та кров з чола Ісуса, коли його ведуть на розп'яття. Тоді на хустці відбивається Його святий лик. Звертаючись до заарештованого побратима, І. Калинець прагне словом полегшити його страждання, а також зберегти пам'ять про ці святі жертви для нашої історії, для вільного майбутнього України. У вірші «До В. М.» він пише: «я хотів би, щоб ся книжка / була для Тебе хоч на мить / хусткою Вероніки на хресній / дорозі / я хотів би, щоб ся книжка / як хустка Вероніки нагадувала / нам про святість Твого / обличчя» [11, с. 201].

Коли людина втрачає здатність до прощення й милосердя унаслідок якогось компромісу, то опиняється «по сей бік дійсності», втрачає самого себе: «був ото чоловік та й нема чоловіка», як у вірші «По сей бік дощу» [11, с. 209].

На пам'ять Вероніки Галицької, яка так рано пішла з життя, поет 1977 р. створив поему «Вероніка. Сльоза». Провідним в поемі є мотив сльози, який, як і в попередніх поезіях, пов'язаний із жіночою добротою, всепрощенням та співчуттям, що його виявили біблійні жінки під час Голгофи Христа. Цей біблійний сюжет визначив глибоке філософське наповнення віршів поета, в яких він досліджує теми життя, смерті, пам'яті та вічності. На завершення поеми відбувається ряд міфологічних перетворень. Бачимо переосмислення символічного значення «глини», де сама Вероніка – це «Наша Золота Крилата Глина» [12, с.465] – символ жіночого начала. Поет переконаний, що саме жіноче начало стверджує Перемогу нашої нації над небуттям, воно є «Корінь, з якого витчеться / Дерево Пам'яті» [12, с.464]. Актуальність цих пророчих інтонацій І. Калинця в наш час боротьби з російським агресором важко заперечити.

Християнські джерела лірики І. Калинця проявилися також і в розгортанні бінарної опозиції «жертвність / зрада». Є дисиденти, що проходять страдницьку дорогу, і є Юда Іскаріот, Понтій Пілат, єрусалимський натовп. Щодо апостола Петра, то йдеться про «відречення» від Христа. За цей вчинок Петро каятиметься все життя. Зрештою апостол стане проповідником

та вартовим Ісусових істин, а також його намісником у Римі. Ці біблійні сюжети є ключовими у книжці «Пробуджена Муза», особливо у збірці «Реалії». Збірка датується 1972-м роком, у час арешту родини Калинців, і присвячена дружині поета – Ірині Калинець.

Войовничий атеїзм радянського режиму спричинив поширення в поетичних текстах ХХ ст. релігійних образів та сюжетів. У творчості українських дисидентів у 70-ті роки ХХ ст. виробилася стійка традиція діалогу зі Святим Письмом. Модерна поезія другої половина ХХ ст. наповнювалася біблійними концептами, що робило її герметичною. У випадку І. Калинця поезія отримувала модернізовану художню обробку. Відмежувавшись від руйнівної соцреалістичної дійсності, він вдавався до проповідницьких інтенцій, шукаючи в них відповіді на питання про дорогу Христа, про сумніви, відречення і зраду, про сенс життя радянських дисидентів і про їх мучеництво. Пізнання свого внутрішнього світу, сили свого слова і сили мовчання стало емоційним осердям лірики поета.

Ключову роль у сакральній ліриці поета відіграє мотив всепрощення й милосердя.

Отже, поетичний світогляд І. Калинця являє собою унікальне переплетення елементів бароко, фольклору, язичницької міфології, християнської міфології й філософії та філософії екзистенціалізму. Християнський міф у його поезії – це спосіб говорити про вічні теми: добро і зло, світло й темряву, життя і смерть.

2.3. Утвердження жанру різдвяного оповідання в українській літературі другої половини ХХ ст. та його модифікації у казці І. Калинця «Вертеп маленького хлопчика»

Збірка І. Калинця «Казки зі Львова» – особливий твір у його доробку, написаний для дітей, але наповнений філософським змістом, що маркує всю творчість митця. Авторський художній стиль виявився в поєднанні казковості,

фольклорних мотивів, міфопоетичного мислення та любові до рідного міста Львова. Казки до збірки митець створював протягом 80-х років, після свого тюремного звільнення 1981 року. Через цензуру, яка ще була досить жорсткою мало не до початку 90-х років, письменник не міг вільно висловлюватися і продовжувати писати свої «дорослі» поезії, тому він звернувся до жанру дитячої літератури. Цей жанр в подальшому виявився для митця творчо продуктивним кроком. Оскільки дитяча література була менш контрольованою з боку влади, то у 1980-х роках почали з'являтися збірки І. Калинця для дітей «Дивосвіт», «Веселка над Львовом», а 1989 року – і «Казки зі Львова». Метою письменника було не просто розважати дітей, а й формувати національну ідентичність, любов до рідного слова, пізнання культури рідного міста Львова.

«Казки зі Львова» – це цикл, у якому оживає місто Львів: його вулиці, кам'яниці, леви, архітектурні деталі, міфи і навіть фігури з фонтанів чи храмів. Калинець творить простір, де минуле і сучасність переплітаються, а реальність межує з фантазією. У казках багато алюзій на історичне минуле, культурні феномени Львова, але все це подано легкою, образною мовою, зрозумілою дітям. Автор стилізує свої казки під народні оповідки, використовуючи гумор, народну мову, фольклорні формули. Важливими художніми особливостями казкових оповідань можна назвати залучення автором літературної гри та іронії, міфологічного простору міста Лева, алюзії на українські фольклорні образи та мотиви.

У другій половині XX століття, особливо в період після Другої світової війни, жанр різдвяного оповідання в українській літературі набуває значної ваги як форма духовного опору радянському тоталітаризму. В тих умовах релігійні свята зазнавали системного витіснення з духовного простору української нації. І все ж Різдво залишалося однією з небагатьох форм збереження народної ідентичності та культурної пам'яті, особливо в західному регіоні України. Українські письменники зверталися до різдвяної тематики, поєднуючи елементи традиційного оповідання з глибшими символічними

сенсами: сімейність, диво, перемога добра, мотиви жертви та надії. У таких творах з'являються Вертепне дійство, колядування, мотиви народження Христа, дитинства, духовного очищення і стають маркерами національної і релігійної самоідентифікації української людини.

До жанру різдвяного оповідання звертались у ХІХ ст. українські класики: М. Гоголь «Ніч перед Різдвом» (зі збірки «Вечори на хуторі поблизу Диканьки»), Олена Пчілка «Сосонка», М. Коцюбинський «Ялинка», Б. Лепкий «Святий вечір».

Актуалізувалася тема Різдва і в творчості шістдесятників. У поезії В. Стуса часто зустрічаються мотиви Різдва, духовного очищення, світла, боротьби добра і зла. До прикладу, вірш, написаний у засланні, «На Різдво 1980 року» передає тугу за рідним домом, дитинством, вірою. У В. Стуса Різдво – це свято надії та страждання, глибоко внутрішнє, особистісне.

Мрії ліричної героїні про здійснення бажань на Різдво описує Ірина Жиленко у вірші «Підкова».

У романах Р. Іваничука 60-80-х рр. «Манускрипт з вулиці Руської», «Вогненні стовпи» також згадується святкування Різдва, його глибинний духовний сенс.

На початку ХХІ ст. жанр різдвяного оповідання переживає справжнє відродження. Різдвяні дива відбуваються у казці Богдани Матіяш «Єва і білосніжна квітка лілії». Письменниця має цілу збірку «Казки Різдва». Олександр Гаврош створив «Різдвяну історію ослика Хвостика». Н. Гуменюк пропонує різдвяну подорож «Роденія, або подорож за веселку». А. Нікуліна дивує оповіданням «Найбільша снігова пригода».

Різдвяне оповідання характеризується такими рисами:

- 1) наявність християнських символів : зірка, ясла, Вифлеєм, вертеп; розкриття звичаїв і традицій рідного народу;
- 2) сюжети, пов'язані з дивом, відновленням справедливості, перетворенням;

- 3) персонажі-носії добра (часто діти, ангели, мудрі старці);
- 4) стиль, близький до легенди чи казки;
- 5) поєднання побутової реальності з метафізичними смислами;
- 6) висока моральність та світоглядна глибина.

Аналізуючи лірику І. Калинця, ми побачили, якою важливою для автора була християнська образність, народна культура та українська міфопоетика. Його твори для дітей, зокрема казки, стають не лише літературним продуктом, а й формою культурного спротиву та збереження національних традицій.

Казка «Вертеп маленького хлопчика», що входить до збірки «Казки зі Львова», є оригінальним авторським переосмисленням жанру різдвяного оповідання. Казка починається з того, що Маленький Хлопчик, відчуваючи себе старшим на рік, хотів вже ходити з Вертепом на Різдво, бо до цього він ходив лише у коляду. Казка містить цікавий філологічний матеріал, який тлумачить малозрозумілі старовинні слова і може стати в пригоді всім українським дітям, які виконують колядку «Бог ся рождає», популярну, очевидно більше в західному регіоні України, бо на Сході України діти переважно виконують «Нова радість стала!». Діти, які прочитають казку І. Калинця, більше не припускати́муться помилок у рядку «а він стоїть трясеться», бо трясеться не він, а віл. Також вони знатимуть про скорочені форми слів Го та Му і чому ці слова пишуться з великої літери. Аби поширити колядку «Бог ся рождає», І. Калинець подає її повний текст. Пояснюється зміст слів «плоть», «отрочатко», «днесь». Останнє щоденно проказуємо у молитві «Отче наш». Образ Марії нагадував Маленькому Хлопчику про його Мамусю, яка аж у Португалії, у Лісабоні, працює служницею у старій пані. І він плакав від туги за нею. Так Маленький Хлопчик лишився з Бабусею, пішов з нею у перший клас. Бабуся, хоч і була буркотливою, проте дуже любила онука. Першого вересня Маленький Хлопчик спостеріг, що й інші діти прийшли до школи з бабусями, без батьків. Як пояснила Бабуся, пів міста виїхало на заробітки, бо закрили цукроварню й люди втратили роботу. Дізнаємося також печальну історію Татка –

заробітчанина. Батьки передавали Бабусі доляри і вона шукала для них сховку від можливих злодіїв. Маленький Хлопчик зовсім не думав про гроші. А лише про те, чи візьмуть його за пастушка до Вертепу і приготував для дійства гуцульський кептарик. У школі на перерві старшокласник покликав його до Вертепу, але не пастушком, а Янголятком. Буде ще і дорослий Ангел, бо має бути декілька різних Ангелів. Так і співається у колядці: «тут Ангели чудяться – рожденного бояться» [14]. Того дня стався приємний сюрприз – зателефонувала Мамуся з привітаннями Різдва і розповіла, як вони з Татком та іншими заробітчанами святкуватимуть. Тоді Маленький Хлопчик пригадав, як у їхньому містечку відкривали пам'ятник Великому Поетові, котрий сказав, що у «своїй хаті своя правда...». Мамуся співала у хорі «Заповіт» і всі тішилися, що тепер завирує гарне життя, що буде своя правда. Як і в багатьох своїх поезіях, І. Калинець у казці звертається до образу Шевченка, до його пророчої поезії, бо насправді сталося так, «як Великий Поет напроорокував, що Україну злії люди присплять і в огні окрадену збудять, і виглядає на то» [14].

Казка має дві сюжетні лінії – «клопоти старших» та розгортання Вертепного дійства, не глядачем, а учасником якого стала дитина.

Святвечір провели із бабусею, а потім мав бути пробний Вертеп, коли ходили лише до своїх. Маленький Хлопчик добре вивчив свою місію: він не буде боятися новорожденного отрочатки, а буде сповіщати усім у світлиці, господарям і гостям, про ту велику радість. Крім того, мімікою і жестами треба попередити Тріє царів про загрозу від поліції Ірода, який загрожує існуванню отрочатка. Ключова ідея казки патріотична, бо головний меседж вертепу І. Калинця стосується захисту України від усіляких іродів, «що насилали на наш люд війни, голод, вивозили у Сибір, які ще й тепер виганяють людей у найми до Португалії» [14].

Тому Янголятко мало «надією підтримати Короля Данила, Козака і Січового Стрільця, щоби їх захист Дитятка означав і захист малого дитяти – України» [14].

Маленький Хлопчик успішно виступив, і його похвалив Великий Ангел із Вертепу, якого грав Ромко Зацерковний. Але справжнє різдвяне чудо сталося, коли Янгол - охоронець з'явився Маленькому Хлопчику в подібі Ромка й ласкаво заговорив до нього. Разом вони звершили політ в Португалію, одвідали сплячу Мамусю, яку не можна було будити, також промайнули чудовим видом за вікном потяга, в якому Татко повертався до своєї роботи. Так збулася різдвяна мрія Маленького Хлопчика, адже він заслужив на це.

Отже, у казці І. Калинця «Вертеп маленького хлопчика» модифікація жанру різдвяного оповідання відбувається наступним чином:

1) Символічний сюжет: хлопчик сам створює свій вертеп, де він — і творець, і персонаж. Це не лише гра, а й акт сакрального творення, співучасті в містерії Різдва. Маленький Хлопчик, який грав образ Янголятка, свідомо виражає підтримку національним силам, аби вони, захищаючи від Ірода Боже Дитятко, зуміли захистити й мале дитя – Україну.

2) Усвідомлене дитинство: дитина в центрі події не як пасивний свідок, а як активний учасник – він «відтворює» Різдво, надаючи власного змісту традиції.

3) Поєднання архетипу та індивідуальності: хлопчик постає як образ кожної дитини, що прагне світла, тепла, добра, але водночас він має особисту історію, досвід і творчу уяву.

4) Казковий стиль з елементами духовної символіки: мова казки лірична, емоційно насичена, з багатьма символами : зірка, фігурки вертепу, світло як метафора віри.

5) Духовна самотність і спрага до спільності: казка порушує також тему самотності, що долається через святкову містерію, у якій бере участь дитина, чії батьки через втрату роботи в Україні змушені працювати за кордоном. Тому найбільшою різдвяною мрією Маленького Хлопчика було побачити свою родину на Різдво.

Казка утверджує думку про те, що диво починається з добра в серці кожної людини. Автор через просту історію передає високі моральні цінності, які не зникають навіть у найтяжчі часи.

Текст різдвяної оповіді поєднує риси казки, духовної притчі та модерного оповідання, відкриваючи глибший пласт осмислення Різдва – як внутрішнього переживання, акту творення та віри. У контексті другої половини ХХ століття, ця казка стає формою збереження духовної традиції в умовах її утисків, і засобом передання цієї традиції наймолодшому поколінню.

Висновки до другого розділу

Культурологічними маркерами Калинцевої поезії стали язичницькі боги – Перун, Дажбог, Берегиня, Лада, Купайло – Коструб. Ці образи відображали національну самобутність українського народу, реконструювали зруйновану системою історичну пам'ять, а також надавали поезії філософської глибини й особливої естетичної краси. Вогонь, криниця, писанка, вертеп, колядка – ключові міфологеми, завдяки яким поетові вдається створити особливу міфологічну модель українського буття вже у перших своїх збірках «Вогонь купала» та «Відчинення вертепу». Структуру українського світу у збірці «Відчинення вертепу» автор вибудовує через символічний образ вертепу. У вертепі І. Калинця міфічні персонажі Перун, Лада, Марена співвіснують із реальними сучасниками. Долішній простір представляє найближчих поетові людей – доньку, дружину і високу українську культуру, національне мистецтво, яке вже тоді мало значне представництво у світі: І. Марчук, О. Барвінський, О. Мінків, Л. Медведь, В. Любчик, В. Барський, М. Сосенко, О. Новаківський, О. Кульчицька, П. Обаль, М. Шашкевич, О. Мишуга.

Після написання збірки «Відчинення вертепу» поет починає працювати над створенням власної рецепції Біблії. Українські поети – дисиденти в ув'язненні зверталися до сакральних мотивів, біблійних образів, провіденційних сил, у яких шукали захисту й допомоги. Християнські мотиви

в поезії І. Калинця можна поділити на дві групи. До першої належать вірші, в основі яких етнографічно-релігійні мотиви, пов'язані з обрядом Різдва і коляди, з вертепом, іконами та вітражами, храмами, писанками та ін. У вірші «Різдво» поет радіє, що знайшов своє друге народження «у країні колядок».

До другої групи християнських мотивів належить безпосередньо релігійний мотив, що базується на праосновах християнського світогляду та виражений у відповідних жанрах та лексиці, в образному містицизмі. У книжці «Невольнича Муза» з'являється такий релігійний жанр, як акафіст. У в'язничній ліриці І. Калинця продовжується шевченківська традиція шукання розради у жіночому милосерді, сердечній доброті, універсальним символом якого для поета став образ Богородиці з Немовлям. Збірка «Підсумовуючи мовчання», яка увійшла до книжки «Пробуджена Муза», присвячена заарештованому Валентину Морозу. Образ цього мужнього українського дисидента корелює з образом розп'ятого Христа. Символом милосердя виступає жіночий образ Вероніки, яка за середньовічною легендою, хусткою витерла піт та кров з чола Ісуса, коли його на розп'яття. Поет підносить жертвність як серцевину християнського світогляду.

Хоча після ув'язнення І. Калинець більше не писав віршів та не видавав поетичних збірок, проте він звернувся до написання дитячої літератури, в якій важливе місце посіли релігійно-християнські мотиви, дух Різдва. В літературі українського шістдесятництва жанр різдвяного оповідання і загалом тема Різдва набуває значної ваги як форма духовного опору радянському тоталітаризму, адже залишалася однією з небагатьох форм збереження національної ідентичності та культурної пам'яті. У різдвяних творах з'являються Вертепне дійство, колядування, мотиви народження Христа, дитинства, духовного очищення, жертви та надії. Кульмінацію визначає різдвяне диво, перемога добра, утвердження родинних цінностей.

У казку «Вертеп маленького хлопчика» автор вміщає повний текст колядки «Бог ся рождає», при цьому він тлумачить значення всіх слів, які можуть бути незрозумілими українським дітям. Казка має дві сюжетні лінії –

соціальна проблема заробітчанства та розгортання Вертепного дійства, не глядачем, а учасником якого стала дитина. Ключова ідея казки патріотична, бо головний меседж вертепу І. Калинця стосується захисту України від усіляких «іродів», що є особливо актуальним у час російсько-української війни.

На початку ХХІ ст. жанр різдвяного оповідання переживає справжнє відродження. Різдвяні дива відбуваються у казці Богдани Матіяш «Єва і білосніжна квітка лілії». Письменниця має цілу збірку «Казки Різдва». Олександр Гаврош створив «Різдвяну історію ослика Хвостика». Н. Гуменюк пропонує різдвяну подорож «Роденія, або подорож за веселку». А. Нікуліна дивує оповіданням «Найбільша снігова пригода».

РОЗДІЛ 3. ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ І. КАЛИНЦЯ В 6 КЛАСІ ЗАКЛАДУ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

3.1. Аналіз програм і підручників з літератури. Оцінка наявності обсягу матеріалів з досліджуваної проблеми

Формування християнських цінностей як складової культурної компетентності учнів на уроках української літератури є одним із пріоритетних напрямків сучасної української освіти. Про це свідчить зміст нових модельних програм з української літератури авторів Яценко Т., Пахаренко В. та ін. 2023 року. Після аналізу змісту модельної навчальної програми «Українська література. 5–6 класи» [42] можна зробити висновок, що вона чітко зорієнтована на реалізацію компетентнісного підходу у викладанні предмета. Це досягається через розвиток предметної читацької та ключових компетентностей школярів середньої ланки. Під читацькою компетентністю розуміють інтегрований результат освітніх досягнень учнів, який охоплює їхню здатність до осмисленого читання, естетичного сприйняття текстів, застосування отриманих знань у нових навчальних і життєвих контекстах. Вона включає кілька складових: культурну, літературознавчу, інтерпретаційну, аксіологічну та творчо-мовленнєву [42, с. 3]. Дидактичний і методичний потенціал програми створює сприятливі умови для формування під час вивчення української літератури ключових компетентностей, визначених Державним стандартом базової середньої освіти (2020).

У Державному стандарті 2020 р. сформульовано мету базової середньої освіти. Метою є «розвиток природних здібностей учнів, формування компетентностей, необхідних для їх соціалізації та громадянської активності, свідомого вибору подальшого життєвого шляху та самореалізації, виховання відповідального, шанобливого ставлення до родини, суспільства, навколишнього природного середовища, національних та культурних цінностей українського народу» [6]. Відповідно до мети визначені ключові

компетентності. Наголошено, що в процесі вивчення літератури створюються сприятливі умови для формування культурної компетентності, «що передбачає наявність стійкого інтересу до опанування культурних і мистецьких здобутків України та світу, шанобливого ставлення до культурних традицій українців, представників корінних народів і національних меншин, інших держав і народів; здатність розуміти і цінувати творчі способи вираження та передачі ідей у різних культурах через різні види мистецтва та інші культурні форми; прагнення до розвитку і вираження власних ідей, почуттів засобами культури і мистецтва [6].

Модельну навчальну програму побудовано за тематично-жанровим принципом. Серед тематичних розділів, запропонованих для вивчення у 6 класі, ми обрали для дослідження розділ «Різдвяні дива». Тут «презентовано різножанрові твори класичної та сучасної української літератури, що відповідають віковим характеристикам та особливостям художнього сприймання молодших підлітків» [42, с.4]. Особливої уваги у контексті досліджуваної проблеми заслуговує творчість І. Калинця, в художньому доробку якого тема збереження національних традицій, культури та ідентичності посідає першочергове місце. Для текстуального вивчення пропонується казка письменника «Вертеп маленького хлопчика» зі збірки «Казки зі Львова». У рубриці «Очікувані результати навчання» зазначено, що в процесі вивчення текстів різдвяної тематики учні 6 класу зможуть визначати характерні для таких творів проблеми: шанобливого ставлення до різдвяних традицій, утвердження християнських цінностей добра, милосердя та гуманізму [42, с.41]. Передбачено, що розповідь вчителя про письменника буде першим кроком до знайомства з талановитими представниками української літератури другої половини XX ст. У центрі обговорення має виступити настроєвий фон казки, який формується на протиставленні атмосфери різдвяної урочистості сумним спогадам героя про батьків, які змушені зустрічати Різдво далеко від сина. Також завдання вчителя полягає в

тому, аби пояснити своєрідність жанру різдвяного оповідання, сюжет якого наповнюють чарівні перетворення головного героя.

Щодо рубрики «теорія літератури», то учні 6 класу мають поглибити знання про жанр оповідання, розглянути такий різновид, як «різдвяне оповідання» та зрозуміти його відмінність від оповідання класичного. Учні доповнюють свої знання з теорії літератури, розглядаючи на прикладах художню деталь та персоніфікацію образів. Рубрика мистецький контекст (МК) містить матеріали, за допомогою яких вчитель має змогу візуалізувати прочитаний учнями твір, доповнити літературу як вид мистецтва іншими мистецькими видами. Зокрема, з образотворчого мистецтва програма пропонує ілюстрації до збірки «Казки зі Львова» художниць І. Балдіної й О. Шаховської.

У розділі «Різдвяні дива» передбачено знайомство з різдвяною поезією ще однієї письменниці- шістдесятниці – Ірини Жиленко. Творчість двох інших письменників на різдвяну тему показує, як цей жанр еволюціонував у ХХІ ст. Для текстуального вивчення пропонується казка Богдани Матіяш «Єва і білосніжна квітка лілії» та повість Олександра Гавроша «Різдвяна історія ослика Хвостика» у скороченому варіанті.

Окрім сучасного контексту, маємо низку запропонованих для позакласного читання оповідань різдвяної тематики з української літератури ХІХ ст. Це твори М. Гоголя, Олени Пчілки, М. Коцюбинського, Б. Лепкого.

Можемо підсумувати, що твір І. Калинця пропонується вивчати у широкому літературно-мистецькому контексті, так, що учні отримають повне уявлення про композиційні особливості, християнізований образний світ, сюжет, культурологічну та національну проблематику різдвяних оповідань.

З метою з'ясування змісту підручника з української літератури для 6 класу на предмет вивчення творів різдвяної тематики загалом та творчості І. Калинця зокрема, ми обрали найновіший підручник 2023 року авторів Олеси Калинич та Світлани Дячок, за яким навчаються молодші підлітки в м. Кривому Розі.

Розділ «Різдвяні дива» відкриває список творів для прочитання, який поділяється на дві групи. Спочатку йдуть твори для текстуального вивчення на уроках літератури, нижче – твори для позакласного читання. Вони відповідають змісту модельної програми. Тут же вміщено репродукцію картини-розпису В. Панко «Різдвяний настрій», яка візуалізує тему Різдва, дає уявлення про національне мистецтво та традиції рідного народу [15, с.90].

Розповідь про письменника починається з дати його народження, 1939 рік, але на сьогодні ми маємо повідомити учням, що Ігор Калинець, на жаль, відійшов у засвіти 27 червня 2025 року. Цікавим, на нашу думку, є малюнок мапи України з визначенням на ній місця народження письменника. Учні краще запам'ятовують географічне розташування своєї держави, своєї області та конкретної топонімічної локації – місця народження письменника.

Учні дізнаються про дитячі роки та батьків письменника, про присуджені йому літературні премії, твори для дітей, зв'язок з містом Львів. Проте, на нашу думку, можна доповнити цю розповідь інформацією про яскравих українських лідерів, які у 60-ті роки ХХ ст. протистояли радянській тоталітарній системі. Представники цієї системи забороняли творчість І. Калинця, а сам він був ув'язнений імперією та довгі роки відбував покарання за любов до України у Пермських концтаборах разом з іншими шістдесятниками – Василем Стусом, Іваном Світличним та ін. Після ув'язнення, у 80-х роках ХХ ст. і до цього часу, митець відігравав провідну роль у пробудженні вільного і культурного громадського життя Львова. Тут він написав свою книжку для дітей «Казки зі Львова».

Наступний етап – ознайомлення з поезією І. Калинця, яку учні прослуховують у записі через покликання або переходять за QR – кодом, після чого пробують відповісти на питання : «Чи можна стверджувати, що Ігор Калинець – патріот, людина, яка знає, любить і береже історію, звичаї та традиції рідного народу? Чому?» [15, с. 92].

Найбільше часу відводиться для вивчення різдвяної казки письменника «Вертеп маленького хлопчика». Звернено увагу учнів на те, що це всього лише

одна казка зі збірки «Казки зі Львова». Тим самим в учнів викликається зацікавленість збіркою та іншими творами І. Калинця. Проведено паралель з різдвяними оповіданнями відомих письменників зарубіжної літератури «Лускунчик і Мишачий король» Ернста Теодора Амадея Гофмана, «Різдвяна пісня в прозі» Чарлза Дікенса та інші. Також названо українських митців, які в ХІХ ст. зверталися до цього жанру [15, с. 92].

Учні 6 класу повинні зрозуміти, що події в різдвяних оповіданнях відбуваються напередодні Різдва та Нового Року. Тому ключовими мотивами різдвяних оповідань є : віра у відновлення справедливості у світі, панування добра, різдвяне диво є винагородження за добротворення. Вони додають світла, позитиву, життєрадісності суворій реальності та буденності.

Після визначення особливостей поетики різдвяного оповідання учням пропонується проблемне запитання: який твір називають колядкою? До якого циклу народних пісень належить колядка? [15, с. 93].

Текст казки супроводжують проблемні запитання, над якими замислюються учні, тим самим глибше розуміючи зміст казки:

1. Яку соціальну проблему порушено у творі? Чи залишається заробітчанство українців актуальним у сьогоденні?

2. Відшукай на карті світу Португалію. Дізнайся цікаве про цю країну. Поміркуй, чому так важливо знати якнайбільше про інші країни світу.

3. Поміркуй, чому автор не дає Маленькому Хлопчикові конкретного імені ? Такі діти, як Хлопчик, поодинокі чи їх багато?

4. Чи доводилося тобі міркувати над походженням слів пісень, казок?

5. Слова якого письменника процитовані у казці і які назви мають ці вірші : у «своїй хаті своя правда...» та «Україну злії люди при сплять і в огні, її окраденую, збудять»? За потреби відшукай ім'я автора за цитатою в інтернеті.

6. Назвіть учасників вертепу І. Калинця. А яку роль у вертепі хотів би відіграти ти?

7. Що тобі відомо про Діву Марію? Чому маму автор порівнює із Дівою Марією?

8. Поміркуй, чому саме Йосифом звати батька Хлопчика? Чи це біблійне ім'я?

Цікавим завданням для молодших підлітків бачаться варіанти з практичним виконанням та елементами візуалізації, до прикладу : а) Поділи текст твору на частини, дай кожній із них назву. Яку з частин можна назвати кульмінаційною? в) Чи віриш ти в ангела-охоронця? Що тобі відомо про нього? Намалюй ілюстрацію про те, яким ти уявляєш ангела-охоронця.

Проте, на нашу думку, у вибудованому ряді запитань відсутнє ще одне, чи не найважливіше. Воно стосується місії Янголятка у вертепі і пов'язане з образом України : Яким національним силам свідомо виражає підтримку Янголятко, аби вони, захищаючи від Ірода Боже Отрочатко, зуміли захистити й мале дитя – Україну?

Присутність України у вертепі І. Калинця робить його особливим. Маленький Хлопчик іде грати у вертепі, аби захистити Україну, щось корисне зробити для своєї рідної землі. Це є головна патріотична ідея казки «Вертеп маленького хлопчика». І вона не наголошується у навчально-методичних матеріалах підручника.

На завершення аналізу казки автори підручника пропонують наступне визначення : «Оскільки події твору відбуваються в період різдвяних свят, а герої, батьки Хлопчика, названі біблійними іменами — Марія і Йосиф, твір мож на сміло віднести до різдвяних оповідань» [15, с. 103]. До цього визначення можна додати звернення автора до таких прийомів як казкова умовність та дивотворення, що наповнює різдвяне оповідання особливою енергією тепла, взаєморозуміння, прагнення зберегти теплі родинні взаємини. Таким чином у вертепі І. Калинця поєдналися вічні цінності з цінностями національними.

Знання з теорії літератури учні поглиблюють, з'ясовуючи термін «художня деталь». У підручнику маємо наступне визначення : «Художня

деталь – виразна подробиця у творі, що несе значне змістове та ідейно-емоційне навантаження. Здебільшого художня деталь розкриває певні елементи портрета людини, опису природи чи предмета» [15, с. 102].

Аналіз модельної програми з української літератури для 6 класу засвідчує, що включення казки Ігоря Калинця «Вертеп маленького хлопчика» до переліку для обов'язкового прочитання відповідає оновленим освітнім орієнтирам, зокрема акценту на формування національної ідентичності, ціннісного світогляду та розвиток емоційного інтелекту учнів. Казка І. Калинця в контексті програми розглядається не лише як художній твір, а й як елемент духовно-культурної спадщини українського народу, що розкриває тему Різдва, родинного тепла, жертвності та добра.

Через образ дитини, яка прагне долучитися до сакрального дійства Вертепу, автор переосмислює різдвяну традицію у світлі християнської символіки та барокових алегорій, що надає твору глибини та етичної ваги. Програма орієнтує вчителя на ціннісне прочитання твору, зосереджуючи увагу учнів на питаннях моралі, людяності, добра і віри, що сприяє формуванню внутрішньої потреби в етичному виборі та плеканню духовних основ особистості. Таким чином, казка «Вертеп маленького хлопчика» у шкільному курсі української літератури для 6 класу виконує не лише естетичну, а й виховну функцію, забезпечуючи діалог між традицією та сучасністю, між дитиною та сакральним світом української культури.

3.2. Формування в учнів 6 класу закладу середньої освіти християнських цінностей під час вивчення казки І. Калинця «Вертеп маленького хлопчика» за концепцією НУШ

Урок за творчістю І. Калинця спрямований на формування християнських цінностей як складові культурної компетентності учнів. Ставимо за мету також розвивати зацікавленість культурною спадщиною рідного народу, виховувати шанобливе ставлення до родинних цінностей,

народних та християнських звичаїв та традицій. Будемо також розвивати вміння грамотно й логічно висловлювати власні міркування, зіставляти зміст твору із сьогоденням.

В якості *мотиваційного етапу уроку* можна запропонувати інтерактивну гру «Міцна гора»: Уявімо, що ми з вами висока й міцна гора, яка завжди й за будь-яких обставин стоїть непорушно на своєму місці. Наша сила міцна, як ця гора, коли ми впевнені, життєрадісні, повні оптимізму. То ж побажаймо один одному успіхів, сили й оптимізму на цей і наступні уроки.

Цілевизначення й спрямування учнів здійснюватимемо за допомогою питання: Як ви вважаєте: чи вірять люди у різдвяно-новорічні дива й чому?

Вивчення нового матеріалу передбачає 1) Розповідь вчителя про поета, прозаїка, дисидента радянської епохи, громадського діяча Ігоря Калинця.

2) Бесіда за змістом оповідання.

Тема уроку визначається головним меседжем казки, який полягає у ознайомленні підлітків зі звичаями та традиціями рідного народу, зокрема зимовим календарним циклом. Таким чином формуємо християнські цінності як складові культурної компетентності учнів. Пропонуємо таку тему уроку: «Змалювання різдвяних звичаїв та персонажів українського вертепу в казці Ігоря Калинця «Вертеп маленького хлопчика».

Мета уроку полягатиме в ознайомленні шестикласників із життям та творчістю І. Калинця, знайомством зі змістом казки.

Вступне слово вчителя може пояснити шестикласникам, чому казка «Вертеп маленького хлопчика» потрібна кожному маленькому українцю.

Перше, що повинні зрозуміти учні – це суспільна атмосфера, певний історичний контекст. Навіть у 80-ті роки, коли митець створював свою збірку «Казки зі Львова», відродження національної самобутності українства було дуже непростим завданням для культурно-мистецької еліти України. На Східній Україні текст колядки «Бог ся рождає», про яку ми отримуємо від І. Калинця чудовий філологічний коментар, був невідомий. Влада до

90-х років нав'язувала українській молоді ідеологічні заходи, добре дбаючи про те, аби притлумити розвиток автентичних національних культур.

Друге завдання вчителя – з'ясувати, що відомо учням про святкування Різдва на Україні, про коляду та вертеп як театральні народні дійства і чи знають вони текст колядки або щедрівки, чи були коли-небудь учасниками або глядачами різдвяного вертепу. На цьому етапі уроку діти діляться своїм життєвим та емоційним досвідом, навчаються висловлюватися про пережите. Таке непросте завдання вчитель міг дати дітям заздалегідь. Вдома у родинному колі кожен міг актуалізувати знання про родинні звичаї святкування Різдва, пригадати, які колядки є у родинній скарбничці. Таким чином виробляємо наявність стійкого інтересу молодших підлітків до опанування культурних і мистецьких здобутків України та світу, шанобливого ставлення до культурних традицій українців. У цей час вчитель на екрані або на дошці демонструє текст колядки «Бог ся рождає», яка склала релігійно – християнську основу казки.

Наступна частина уроку може бути присвячена розгляду вертепного дійства. Запрошуємо учнів поповнити нашу філологічну скриньку терміном «Вертеп». Учні записують визначення: «Вертеп – старовинний пересувний український ляльковий театр, де ставили релігійні та світські п'єси. В цьому театрі вистави розігрувалися ляльками на паличках (маріонетками) у великій дерев'яній дво- або триповерховій скриньці. Вертеп виник у 17 ст. Обговорюємо з учнями структуру та персонажів вертепу. Візуалізуємо горішній та долішній поверхи. Звертаємось до тексту казки І. Калинця. Вчитель пояснює учням, що для митця, який захищав свободу українського народу, можливість розвитку його автентичної культури й мови, вертеп як культурний феномен став творчим способом вираження ідеї Божого захисту України від Ірода та його злодіянь. Вчитель пропонує учням поміркувати над питанням: чи міг Маленький Хлопчик, батьки якого були на заробітках у далекій Португалії, щось зробити для України? Міркування учнів: Можливо, діти думають, що не можуть нічого, але Маленький Хлопчик зміг. Узявши

роль Янголятки у різдвяному вертепі, він не побоявся злих сил, а всім сповіщав про велику радість – народження Божого «отрочатки». Це його перша сміливість. Друге відповідальне завдання – мімікою і жестами попередити Тріє царів про загрозу від поліції Ірода, який загрожує існуванню отрочатка. Наостанок маленьке Янголятко показало, що здатне на справжній вчинок, гідний патріота своєї Вітчизни. Янголятко «надією підтримало Короля Данила, Козака і Січового Стрільця, щоби їх захист Дитятка означав і захист малого дитяти — України». Вчитель звертає увагу учнів на нові образи, які з'являються у вертепі І. Калинця – замість традиційних солдата москаля, Баби Яги та Смерті – образи з української історії XVI – XIX ст. : Король Данило Галицький, Козак і Січовий Стрілець. Попередньо учні мали завдання ознайомитися з цими важливими для української історії персонажами і під час уроку виголошують коротеньку інформацію про їх значення. З допомогою вчителя учні доходять висновку, що головним образом Калинцевого вертепу є образ України. Тому головний меседж автора стосується захисту України від усіляких іродів, «що насилали на наш люд війни, голод, вивозили у Сибір, які ще й тепер виганяють людей у найми до Португалії».

Розглядаючи особливості різдвяних оповідань, вчитель наголошує, що розігрування вертепного дійства є кульмінацією в структурі таких оповідань і пропонує учням поміркувати над розв'язкою. За гарну гру й опіку над Україною як самостійне рішення Маленького Хлопчика, який проявив таку гарну ініціативу й став не лише учасником свята, а і його творцем, його похвалив Великий Ангел із Вертепу, якого грав Ромко Зацерковний. Але різдвяне чудо сталося, коли справжній Янгол - охоронець з'явився Маленькому Хлопчику в подібі Ромка й ласкаво заговорив до нього, пропонуючи звершити політ до Португалії й відвідати Мамусю й Татка. Різдвяне чудо як винагорода за сміливу людську й громадянську позицію є розв'язкою цієї казки.

Знову відкриваємо філологічну скриньку та пропонуємо розглянути терміни «оповідання» та «різдвяне оповідання».

Оповідання – це найкоротший серед епічних жанрів, який легко відрізнити від повісті чи роману не лише за обсягом, а й за змістовими особливостями. На відміну від більших прозових форм, у ньому зазвичай змальовується один важливий епізод із життя головного героя або героїні. Допоміжні персонажі відіграють роль у розкритті їхнього характеру та у поглибленні основної події. Типовими ознаками оповідання є наявність центрального персонажа, кількох другорядних дійових осіб і лінійного, нескладного сюжету.

Існує багато різновидів цього жанру: фантастичні, пригодницькі, детективні, сатиричні, анімалістичні тощо. Особливе місце серед них посідають різдвяні оповідання, присвячені темі Різдва – великого християнського й водночас народного свята, що тісно пов'язане з народними традиціями, колядками та обрядами.

В різдвяному оповіданні зазвичай оповідається про диво, яке трапляється з героєм або героїнею напередодні чи в ніч Різдва. Сюжет таких творів, як правило, простий: головний персонаж опиняється у складних життєвих обставинах – у бідності, самотності, відчаї чи розлуці з близькими, але наприкінці відбувається дивовижне перетворення або втручання вищих сил. Завершується твір переважно світлим, оптимістичним фіналом, що дарує надію й віру в добро.

Формування культурної компетентності учнів передбачає уміння відстежувати в художньому творі всі культурні діалоги, які веде автор із письменниками інших історичних епох, переплітає свій текст з їхніми текстами. Таку полікультурність спостерігаємо чи не у всіх творах І. Калинця. Казка «Вертеп маленького хлопчика» містить відсилання на тексти Т. Шевченка «Посланіє..» та «Мені однаково». Цитуючи поетичні рядки з Шевченкових віршів, І. Калинець розгортає сюжетну лінію, яка не пов'язана з вертепом, а стосується «дорослих» проблем: чому велика частина українців не в змозі знайти роботу на рідній землі, виїжджають за кордон, стають заробітчанами, аби підтримати своїх дітей матеріально? Але

діти сумують за батьками, які не беруть участі у їхньому вихованні. Зв'язок між батьками та дітьми уривається, що ставить під загрозу майбутнє України. Тому автор нагадує нам в нас заповіт Т. Шевченка з «Послання до мертвих, і живих, і ненароджених земляків в Україні і не в Україні...» про те, що «у своїй хаті своя правда, і сила і воля». І хоча шестикласники не знайомі з цими поезіями Кобзаря, все ж вчитель має донести до їхнього розуміння, який важливий національний код являє собою його творчість. Вірш «Мені однаково» рокриває очі на ту страшну соціальну несправедливість, яку несла українцям спочатку царська імперія Росії, згодом радянський тоталітарний режим, а сьогодні – путінський. Українських поетів, які захищали свободу й права свого народу, ув'язнювали й кидали у виправні табори Сибіру. Вони гинули там, але не здавались, продовжували писати. Таким був І. Калинець : повернувшись з ув'язнення, він, як і Т. Шевченко, працював заради встановлення соціальної справедливості в Україні.

Ще одне завдання культурологічного спрямування може бути пов'язане з країною Португалією, де працювали батьки Маленького Хлопчика. Пропонуємо учням віднайти на мапі цю країну та дізнатися про неї щось цікаве. Також пропонуємо поміркувати, чому так важливо знати якнайбільше про інші країни світу.

Домашнє завдання спрямовуємо на розвиток зв'язного мовлення шестикласників, формування уміння висловлювати свої думки : просимо написати невелику творчу роботу на тему : «Утвердження християнських цінностей добра, милосердя та гуманізму в казці Ігоря Калинця «Вертеп маленького хлопчика»» за планом.

План

1. Значення християнських цінностей у нашому житті.
2. Авторська казка як засіб збереження духовності в радянський час.
3. Вертеп для Маленького Хлопчика – створення добра власноруч. Уява і щирість Хлопчика воскрешають справжній дух Різдва. Образ України у вертепі І. Калинця.

4. Хлопчик дарує радість своїй родині.

Таким чином, аналізуючи казку Ігоря Калинця «Вертеп маленького хлопчика», ми реалізуємо мету базової середньої освіти, яка полягає у формуванні компетентностей, необхідних для їх соціалізації та громадянської активності учнів, вихованні відповідального, шанобливого ставлення до родини, суспільства, національних та культурних цінностей українського народу.

Вчитель також може обрати іншу форму уроку - *інтегрований урок (зарубіжна література та українська література)* в 6 класі «Різдвяне свято» за повістю «Різдвяна пісня у прозі» Чарльза Діккенса («Christmas Holiday» after the novella «Christmas Carol in Prose» by Charles Dickens) та казкою Ігоря Калинця «Вертеп маленького хлопчика».

Вчитель дбає про емоційне налаштування учнів на сприйняття різдвяної теми :Тож і ви на Новий рік, на Різдво, кожного дня намагайтеся бути добрими й милосердними до своїх батьків, не засмучуйте їх своєю поведінкою, поганими вчинками. Завжди пам'ятайте Божу заповідь «Люби батька і матір свою, і буде тобі добре». Спробуйте творити диво милосердя у своїй сім'ї.

Інсценізація уривку з оповідання Ч. Діккенса «Різдвяна пісня в прозі»

Бесіда по тексту «Різдвяна пісня в прозі»

- Чому Скрудж став скнарою?
- Які риси характеру притаманні Скруджу?
- За яких умов Скрудж змінився ?
- Що саме показали йому Духи Часу?
- Як Скрудж почав спокутувати своє минуле, Теперішнє і

Майбутнє?

- Що допомагає авторові підкреслити зміни у внутрішньому стані героя?
- Як ви гадаєте, для чого Діккенс розповів нам про Скруджа?

Коментар учителя: Чарльз Діккенс застерігає від надмірного захоплення грошима, багатством, нагадує людям про те, що «неспокійний, зажерливий

блиск» золота має згубний вплив на людську душу. Письменник стверджує, що не гроші роблять людину щасливою, а людяність.

Бесіда за запитаннями:

-Що об'єднує ці твори?

- Які елементи фантастики використовують автори?

- З якою метою вони це роблять?

- Чому навчають нас ці твори?

Відповідь учнів: Усі ці твори присвячені Різдву чи Новому року. Письменники використовують такі елементи фантастики як подорож Маленького Хлопчика – Янголятка зі своїм Янголом – охоронцем до Португалії, подорож Скруджа з Духами часу. Фантастика допомагає виявити справжню сутність героїв, їхні прагнення, можливість внутрішньої зміни. Вона допомагає тримати в напрузі увагу читача, створити атмосферу дива. А також допомагає утвердити добро, без якого неможливі були б такі перетворення героїв. Ці твори навчають нас бути добрими, людяними, уважними до батьків, не піддаватися впливу злих сил і навіть протистояти їм. Пам'ятаймо завжди слова Діккенса: «Май душу, май сонце і будеш людиною на всі часи».

Учитель. Давайте разом спробуємо виконати колядку «Нова радість стала», щоб Світло Різдва завжди зігрівало нам душу і відкривало її для добра!

Отже, розробка методичних рекомендацій щодо вивчення жанру різдвяного оповідання та ролі теми Різдва у творчості І. Калинця має включати в себе мету розвивати зацікавленість учнів культурною спадщиною рідного народу, виховувати шанобливе ставлення до родинних цінностей, народних та християнських звичаїв та традицій. Реалізація цієї мети відбуватиметься за допомогою наступних методів та прийомів: інтерактивна гра «Міцна гора» в якості мотивації до навчання; бесіда за змістом оповідання; наповнення філологічної скриньки новими термінами; визначення змісту культурних діалогів, які веде автор із письменниками інших історичних епох; написання творчої роботи за планом, виконання колядки.

Цікавим завданням для молодших підлітків бачаться варіанти з практичним виконанням та елементами візуалізації, до прикладу : а) Поділи текст твору на частини, дай кожній із них назву. Яку з частин можна назвати кульмінаційною? в) Чи віриш ти в ангела-охоронця? Що тобі відомо про нього? Намалюй ілюстрацію про те, яким ти уявляєш ангела-охоронця. Оскільки програмою передбачено вивчення жанру різдвяного оповідання в широкому національному та європейському контекстах, то нами було запропоновано інтегрований урок, під час якого казка І. Калинця може вивчатися разом з оповіданням «Різдвяна пісня в прозі» Чарльза Діккенса.

Висновки до третього розділу

Отже, аналіз модельної навчальної програми «Українська література. 5–6 класи» (авт. Т. Яценко, В. Пахаренко та ін., 2023) засвідчив, що її зміст і структура спрямовані на реалізацію компетентнісного підходу до вивчення літератури. Дидактико-методичний потенціал програми забезпечує формування ключових компетентностей, визначених Державним стандартом базової середньої освіти (2020). Зокрема, документ акцентує увагу на розвитку культурної компетентності, яка передбачає зацікавлення учнів у пізнанні національних і світових культурних надбань, виховання поваги до традицій українського народу.

Для реалізації цього завдання у зміст програми включено казку Ігоря Калинця «Вертеп маленького хлопчика» зі збірки «Казки зі Львова». У розділі «Очікувані результати навчання» наголошується, що під час опрацювання різдвяних текстів шестикласники мають навчитися розпізнавати проблематику, пов'язану з пошаною до національних свят і звичаїв, а також із утвердженням основних християнських і загальнолюдських цінностей — добра, милосердя й гуманізму.

З'ясування змісту підручника з української літератури для 6 класу на предмет вивчення творів різдвяної тематики загалом та творчості І. Калинця

зокрема відбувалося на прикладі найновішого підручника 2023 року авторів Олесі Калинич та Світлани Дячок, за яким навчаються молодші підлітки в м. Кривому Розі. Навчально-методичні матеріали підручника повністю відповідають програмі та містять розповідь про письменника, ознайомлення з поезією І. Калинця, вивчення різдвяної казки письменника «Вертеп маленького хлопчика». Текст казки супроводжують проблемні запитання, які мають розв'язати учні в процесі читання. Важливе місце відводиться вивченню теорії літератури. Учні поглиблюють свої знання про оповідання, отримують нові знання про жанр різдвяного оповідання, з'ясовують значення терміна «художня деталь», вчать знаходити її в тексті казки.

Методичні рекомендації щодо вивчення різдвяної казки «Вертеп маленького хлопчика» спрямовані на проведення уроку літературного читання з елементами аналізу художнього тексту, розвитку зв'язного мовлення та культурного й громадянського виховання. Пропонуємо наступні форми роботи на уроці: 1) Читання вголос з коментарями (інтонаційне виокремлення сакральних мотивів, звернення до діалогу Маленького Хлопчика з Ангелом-охоронцем. 2) Бесіда за змістом. 3) Творче завдання. 4) Вироблення навичок літературознавчого аналізу: учні розуміють ознаки різдвяного оповідання, віднаходять різдвяні символи, розуміють роль художньої деталі.

Урок спрямовано на формування культурної, соціальної та громадянської компетентностей. Під час вивчення теми формується широке коло міжпредметних зв'язків: українська мова, християнська етика, музичне, образотворче та театральне мистецтва.

ВИСНОВКИ

Наявність у літературних текстах ХХ століття релігійних мотивів, образів і сюжетів підтверджує їхню глибоку вкоріненість в українській культурній традиції та неперервність діалогу з біблійним джерелом, який тривав навіть за умов войовничого атеїзму радянської доби. Особливо помітним це стало в період початку 1960-х років, коли послаблення політичного й ідеологічного тиску дало змогу митцям-шістдесятникам звернутися до духовних тем і відродити у своїй творчості християнську символіку та морально-етичні цінності. Це можна стверджувати про поезію українських політв'язнів І. Світличного, В. Стуса. І. Калинця. Одним із завдань роботи було простежити авторську рецепцію у поетичних книжках І. Калинця «Пробуджена Муза» й «Невольнича Муза». Тепер християнство синтезується не з язичницьким світобаченням, а з біографічними історіями : трагічні моменти власного ув'язнення та своєї дружини, смерть А. Горської та ін. Проведений аналіз дав змогу дійти висновку, що Ігор Калинець, попри тиск радянської ідеології, вибудовує власну міфопоетичну систему. У своїй творчості поет активно звертається до біблійних джерел – Святого Письма, апокрифів, релігійно-історичного епосу, середньовічних легенд і народних переказів. У його поезії постають біблійні персонажі – Ісус Христос, апостол Петро, Юда Іскаріот, Діва Марія, а також святі, канонізовані пізніше, зокрема Григорій Змієборець і Свята Вероніка. Окремі твори набувають форми молитов чи літургійних текстів. Релігійність поета має риси синкретизму або своєрідного «двовір'я»: християнські мотиви тісно поєднуються з язичницькими віруваннями календарно-обрядового циклу. Значне місце у ліриці Калинця займають сакральні простори – храм, церковне подвір'я, інтер'єр з іконами та вітражами. У пізніших текстах поет переосмислює євангельські сюжети, зокрема тему відречення апостола Петра та мученицький шлях Ісуса Христа.

Наступним завданням було з'ясувати шляхи утвердження жанру різдвяного оповідання в українській літературі другої половини ХХ ст. та його модифікації у казці І. Калинця «Вертеп маленького хлопчика». У кінці 80-х рр. ХХ ст. письменник, який відбув 6 років ув'язнення в радянських виправних таборах, звернувся до жанру дитячої літератури. «Казки зі Львова». Метою збірки «Казки зі Львова» було не просто розважати дітей, а й формувати національну ідентичність, любов до рідного слова, пізнання культури рідного міста Львова. Оскільки Різдво залишалося однією з небагатьох форм збереження народної ідентичності та культурної пам'яті, то українські письменники зверталися до різдвяної тематики, поєднуючи елементи традиційного оповідання з глибшими символічними сенсами: сімейність, диво, перемога добра, мотиви жертви та надії. До жанру різдвяного оповідання звертались у ХІХ ст. українські класики: М. Гоголь «Ніч перед Різдвом» (зі збірки «Вечори на хуторі поблизу Диканьки»), Олена Пчілка «Сосонка», М. Коцюбинський «Ялинка», Б. Лепкий «Святий вечір».

Актуалізувалася тема Різдва і в творчості шістдесятників. У поезії В. Стуса часто зустрічаються мотиви Різдва, духовного очищення, світла, боротьби добра і зла. На початку ХХІ ст. жанр різдвяного оповідання переживає справжнє відродження.

У казці І. Калинця «Вертеп маленького хлопчика» модифікація жанру різдвяного оповідання відбувається через мотив усвідомленого дитинства: дитина стає у Вертепі не пасивним свідком, а активним учасником – він «відтворює» Різдво, надаючи власного змісту традиції. Маленький Хлопчик, який грав образ Янголятка, свідомо виражає підтримку національним силам, аби вони, захищаючи від Ірода Боже Дитятко, зуміли захистити й мале дитя – Україну. У якості національних сил у вертепі І. Калинця виступають Король Данило, Козак і Січовий Стрілець. Таким чином автор актуалізує героїчні сторінки української історії.

Аналіз програм і підручників з літератури показав, що формування християнських цінностей як складової культурної компетентності учнів на

уроках української літератури є одним із пріоритетних напрямків сучасної української освіти. Про це свідчить зміст нових модельних програм з української літератури авторів Яценко Т., Пахаренко В. та ін. 2023 року. Проаналізувавши зміст модельної навчальної програми «Українська література. 5–6 класи», ми побачили, що її структуру побудовано за тематично-жанровим принципом. Серед тематичних розділів, запропонованих у програмі, ми обрали для дослідження розділ «Різдвяні дива». Для текстуального вивчення у програмі пропонується казка І. Калинця «Вертеп маленького хлопчика» зі збірки «Казки зі Львова». У рубриці «теорія літератури» наголошено, що учні 6 класу мають поглибити знання про жанр оповідання та розглянути такий різновид, як «різдвяне оповідання».

Зміст підручника 2023 року авторів Олесі Калинич та Світлани Дячок, за яким навчаються молодші підлітки в м. Кривому Розі, цілком відповідає змісту програми. У розділі «Різдвяні дива» наявний біографічний матеріал про письменника, за QR-кодом учні можуть послухати вірші миця. Далі вміщено повний текст казки, який супроводжується проблемними запитаннями. Проте, на нашу думку, у вибудованому ряді запитань відсутнє ще одне, чи не найважливіше. Воно стосується місії Янголятка у вертепі і пов'язане з образом України. Маленький Хлопчик іде грати у вертепі, аби захистити Україну, щось корисне зробити для своєї рідної землі. Це є головна патріотична ідея казки, яка не лежить на поверхні. Тому, при розробці уроків на відповідну тему, ми через культурну компетентність виходили на формування соціальної та громадянської компетентностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бойчук О. Лексика, пов'язана з тваринництвом в українських колядках та щедрівках. *Молодий вчений*. 2020. №1 (77). С.166–169. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/1905>
2. Войтович В. Українська міфологія. Київ: Либідь, 2002. 664 с.
3. Гнатюк О. Між літературою і політикою. Есеї та інтермедії. Київ : Дух і літера, 2012. 368 с.
4. Гундорова Т. Книги Сивіли. Харків: Vivat, 2023. 304 с.
5. Гусар-Струк Д. Невольничча муза, або Як орати метеликами // Калинець І. Невольничча муза : Вірші 1973–1981 роки. Балтимор –Торонто : Смолоскип, 1991. 452 с.
6. Державний стандарт базової середньої освіти. URL: https://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/
7. Забужко О. Замість передмови: дві алогії на калинову тему // Калинець І. Збір. творів у 2 – х т. Т.1. Пробуджена муза. К.: Факт, 2004. С.5 – 14.
8. Ільницький М. Ключем метафори відімкнені вуста...: поезія Ігоря Калинця. Париж; Львів; Цвікау : Зерна, 2001. 190 с.
9. Історія української літератури ХХ – поч. ХХІ ст. : навчальний посібник : у 3 т. / В. Кузьменко, О. Гарачковська, М. Кузьменко, Т. Бикова, В. Брюховецький. Київ : Академвидав, 2013. Т. 1. 588 с.
10. Історія української літератури: ХХ – поч. ХХІ ст.: навч. посіб. : у 3 т. / За ред. В. І. Кузьменка. Київ: Академвидав, 2014. Т. 2. 536 с.
11. Калинець Ігор. Зібрання творів: У 2 т. Т. 1.: Пробуджена муза. К.: Факт, 2004. 416 с.
12. Калинець Ігор. Зібрання творів: У 2 т. Т. 2.: Невольничча муза. К.: Факт, 2004. 544 с.
13. Калинець І. «Казки зі Львова». URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=27771>

- 14.Калинець І. «Вертеп маленького хлопчика». URL:
<https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=20975>
- 15.Калинич О., Дячок С. Українська література : підручник для 6 класу закладів загальної середньої освіти / Олеся Калинич, Світлана Дячок // За редакцією проф. Юрія Ковбасенка. Тернопіль : Астон, 2023. 304 с.
[6 клас українська література підручник ukrLit_6kl_Kalinich_2023.pdf](#)
- 16.Кордун В. Київська школа поезії — що це таке? // Українські літературні школи та групи 60–90-х рр. ХХ ст.: Антологія вибраної поезії та есеїстики / упоряд., автор вступ. слова, біобібліограф. відомостей та прим. Василь Ґабор. Львів : ЛА «Піраміда», 2009. С. 28.
- 17.Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т. 1 / Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 608 с. (Енциклопедія ерудита).
- 18.Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т.2 / Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 624 с. (Енциклопедія ерудита).
- 19.Модернізм в українській літературі ХХ – початку ХХІ століття: пам'ять, коди, практики: монографія / відп. ред. Тарас Пастух; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2023. 758 с. URL:
https://shron1.chtyvo.org.ua/Avtorskyi_kolektyv/Modernizm_v_ukrainskii_literaturi_KhKh_pochatku_KhKhI_stolittia_pamiat_kody_praktyky.pdf
20. Моренець В. Національні шляхи поетичного модерну І половини ХХ ст.: Україна і Польща. К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. 327 с.
- 21.Набитович І. Універсум сасгум'у в художній прозі (від Модернізму до Постмодернізму): Монографія. Дрогобич; Люблін: Посвіт, 2008. 600 с.
22. Наєнко М. Художня література України: від міфів до модерної реальності. Львів: Просвіта, 2012. 1088 с.
- 23.Онiкiєнко І. Вiдображення дохристиянських вiрувань українського народу в науковiй концепцiї І. Огiєнка та їх поетична версiя у вiршах І. Калинця // *І. Огiєнко i сучасна наука та освiта*: Наук. зб.: серiя фiлологiчна/ Гол. ред. Л.М. Марчук, вiдп. ред. В. П. Атаманчук. - Кам'янець – Подiльський:

- Кам'янець – Подільський національний університет ім. І. Огієнка, 2017. – Вип. 14. – XIV. – С. 257 – 265. URL: <https://elibrary.kdpu.edu.ua/handle/0564/1681>
24. Онікієнко І. Культурні діалоги І. Калинця у поетичній збірці «Ладі і Марені» // Науковий вісник Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського. Філологічні науки (Літературознавство): Зб. наук. праць / за ред. С.О. Філатової. №2 (20), жовтень 2017. Миколаїв: МНУ ім. В. О. Сухомлинського, 2017. С.160 – 165. URL: <https://elibrary.kdpu.edu.ua/handle/0564/1682>
25. Онікієнко І. Міфологема вогню у дослідженні дохристиянських вірувань І. Огієнка та її образне втілення в поезії І. Калинця. *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта* : науковий збірник. Серія філологічна / [редкол. : Людмила Марчук (голов. ред.), Олег Рарицький (відп. ред.) та ін.]. Кам'янець - Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2020. Вип. XVII. С. 184-193. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/5069>
26. Онікієнко І. Концепція мистецтва в герметичній ліриці В. Свідзінського та В. Стуса. Мови й літератури світу. Зб. наук. праць. Вип.1. Кривий Ріг, 2022. С.94-111. URL: <https://journal.kdpu.edu.ua/wll/issue/download/133/168>
27. Павлишин М. Герб меланхолії: поезія І. Калинця // Канон і іконостас. Літературно-критичні статті. К.: Час, 1997. 255-275 с.
28. Пастух Т. Київська школа та її оточення. Модерні стильові течії української поезії 1960–90-х рр. Львів : Львівський національний університет ім. І. Франка, 2010. 700 с.
29. Поліщук Я. Міфологічний горизонт українського модернізму. Монографія. Вид. друге. Івано-Франківськ: Лілея-НВ. 2002. 392 с.
30. Рудницький Я. Вияви релігійності // Збірник праць Ювілейного Конгресу у 1000-ліття хрещення Руси-України. Мюнхен, 1988-89. С. 491 –513.
31. Салига Т. Десять «заповідей» від Ігоря Калинця, освячених Шевченком (Есе про Калинця з допомогою його інтерв'ю). Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2002. С. 36–45.

32. Салига Т. Його терновий вогонь. Імператив – Львів : Світ, 1997. 404 с.
33. Світличний І. На калині клином світ зійшовся // Світличний І. Серце для куль і для рим: Поезії. Поетичні переклади. Літературно – критичні статті [переднє слово Дзюби І. М.]. К.: Радян. письменник, 1990. С. 518-531.
34. Світличний І. Твори. Поезія. Переклади. Публіцистика. Ел. видання, 2012. 791 с. URL:
https://shron1.chtyvo.org.ua/Svitlychnyi_Ivan/Tvory_poezii_pereklady_publitsystyka.pdf
35. Селіванова О. Старе і нове в гуцульській колядковій традиції // *Семінар Українського фольклору*. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2020. URL:
<https://philology.lnu.edu.ua/seminar/stare-i-nove-v-hutsulskij-kolyadkovij-tradytsiji>
36. Соловей Е. «Світ Калинцевих візій – див...» // Калинець І. Поезії: серія «Бібліотека Шевченківського комітету». Львів: Піраміда, 2008. С.6 – 12.
37. Стус В. Твори: у 4 т., 6 кн. Т. 4. Літературна критика. Заяви, публіцистичні листи / В. Стус. Львів : Просвіта, 1994. 543 с.
38. Сулима В. Біблія і українська література : навч. посіб. К. : Освіта, 1998, 399 с. URL :
<http://www.ilnan.gov.ua/media/k2/attachments/Sulyma-Biblia.pdf>
39. Сулима В. Біблійні концепти і проповідницька традиція української літератури (на прикладі концепту води). *Слово і час*. 2007. № 12. С. 3– 13.
40. Тарнашинська Л. Євген Сверстюк і Тарас Шевченко : на полі честі. Християнський дискурс персональної Шевченкіани. *Польсько – українські студії*. № 2. 2015. С. 99-125. URL:
<file:///C:/Users/%D0%98%D0%BD%D0%BD%D0%B0/Downloads/10%20Ludmi%20a%20Tarnaszynska.pdf>
41. Терен Т. Ігор Калинець. REСвізити. Антологія письменницьких голосів. Книга 2. Львів : Видавництво Старого Лева, 2005. С. 34–58.
42. Модельна навчальна програма «Українська література. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти (у редакції 2023 року) (автори: Яценко

Т. О., Пахаренко В. І., Слижук О. А, Тригуб І. А., Качак Т. Б., Кизилова В. В., Овдійчук Л. М., Дячок С. О., Макаренко В. М.)

URL:<https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Movno-literat.osv.hal/27.11.2023/Ukr.lit.5-6-kl.Yatsenko.ta.in.27.11.2023.pdf>

43. Фрай Н. Великий код: Біблія і література / з англ. переклала Ірина Старовойт. Львів : Літопис, 2010. 362 с.
44. Хоркавський Р. Етюди про поезію та «Відчинення вертепу» // Ігор Калинець. Т. 1: Пробуджена муза. Варшава : Об'єднання українців у Польщі, Видавництво Канадського інституту українських студій, 1991. С. 419–438.
45. Шамсутдинова-Лебедюк Т. Біблійні наративи у творчості Григорія Сковороди. *Українознавчий альманах Київського національного університету ім. Т. Шевченка*. Т. 31. 2022. С. 53-59. URL : <https://ukralmanac.univ.kiev.ua/index.php/ua/article/view/476/462>
46. Шерех Ю. Про двох поетів з княжими іменами. Сучасність. 1992. Ч. 4. С. 105–119.
47. Шкраб'юк П. Попід золоті ворота: Шість елегій про родину Калинців. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1997. 520 с.
48. Юнг К. Г. Архетипи і колективне несвідоме / з англ. переклала Катерина Котюк. Львів : Астролябія, 2018. 608 с.
49. Частка-Клапіта Ю. *Kolędowanie na Huculszczyźnie*. Краків: Instytut Sztuki PAN, 2014. 460 с.